रक्तसमुद्भवः। भक्षयेद्दंतकाष्ठं तु तत्तश्चाचम्य यत्नतः। दृष्ट्वा स्थानानि सर्वाणि चिरं ध्यात्वा जनार्दनं। शंखचक्रगदापाणिं पीतवाससम्
मच्युतं। प्रसन्नवदनं देवं सर्वलक्षणलक्षितं। ध्यात्वा पुनर्जलं हस्ते गृह्य भानुजनार्दनं। सत्वार्घं दापयेत्तस्य कुरुते येन मानवः
एवमुच्चारयेद्वाचं तस्मिन्काले महामते। एकादश्यां निराहारः [illegible] वमवाच्युतः
एवमु [illegible] समुद्भवा। इ
तराव [illegible] विसर्वदा ते
नसमे [illegible] प्राप्तिकाम
लभाम [illegible] चिरं। वरुण
मंत्रः। ए [illegible] पकुचक्रव
त्वपिच [illegible] नमः पादौ क
टिं दामे [illegible] विजयाये
तिवाहूस [illegible] र्चयेद्देवं दे
वं नाराय [illegible] गुर्भिस्तिस्ति

ज्योतिष प्रकरण १०

भविष्यो०पु० रश्त्तसमुद्भवः। मषयेदंतकाष्टंतुत्तत्तश्वाचम्यपन्नतः। दृष्टास्थानानिसर्वाणिचिरंध्यात्वाजनार्दनं। शंखचक्रगदापाणिंपीतवासस
१०८ मच्युतं। प्रसन्नवदनंदेवसर्वलक्षणलक्षितं। कृत्वापुनर्जलंहस्तेगृह्यमानुजनार्दनं। स्मृत्वार्घंदापयेत्तस्यकुरुतेयेनमानवः
एवमुच्चारयेद्वाचंतस्मिन्कालेमहामते। एकादश्यांनिराहारस्थित्वाहमपरेहनि। भोक्ष्येहंपुंडरीकाक्षशरणंमेवभवाच्युतः
एवमुक्त्वाततोरात्रौदेवदेवस्यसन्निधौ। जपन्नारायणायेतिस्वपेत्तत्रविधानतः ततःप्रभातेविमलेनदींगत्वासमुद्रगां इ
तरांवातडागंवागृहेवानियतात्मवान्। आनीयमृत्तिकांशुभ्रांमंत्रेणानेनमानवः धारणंपोषणंकृत्वामृत्तानांदेविसर्वदा ते
नसत्येनमांपापंपायान्मोचयसुव्रते। मृत्तिकामंत्रः। ब्रह्मांडोदरतीर्थानिकरैःस्पृष्टानितेरवे। भवंतिपूतानिसदामृत्तिकामा
लभाम्यतः। आदित्यदर्शनमंत्रः। त्वयिसर्वरसानित्यास्थितावरुणसर्वदा। तेनोमांमृत्तिकांप्राप्यमांपूतंकुरुमाचिरं। वरुण
मंत्रः। एवंरविमर्दंतोयंप्रासाद्यात्मानमालिपेत्। त्रिःकृत्वाशेषमिदंकुंडमालिख्यवैजले। ततःस्नात्वानरःसम्यक्चत्रव
स्त्वपिचारतः आचम्यावत्रपकंकृत्वापुनर्देवगृहंव्रजेत्। तत्राराधमहायोगदेवंनारायणंविभुं। केशवायनमःपादौक
टिंदामोदरायच। ऊरुयुग्मंनृसिंहायउरःश्रीवत्सधारिणे। कंठंकौस्तुभनाशायवक्षःश्रीपतयेनमः। त्रैलोक्यविजयायेति
तिवाहूसर्वात्मनेनमः शार्ङ्गधारिणेचक्रंशंकरायेतिवाशिरं। गंभीरायेतिशारदापमयंशांतमूर्तये। एवमभ्यर्चयेद्देवंदे १०८
वंनारायणंविभुं। पुनस्तस्याग्रतःकुंभांश्चतुरःस्थापयेद्बुधः। जलपूर्णान्समाल्यांश्चसितचंदनचर्चितान्। चतुर्भिस्तिलि

- Title – भविष्य पुराण –
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – 35 / पृष्ठ 70,
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari – देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – रत्नसमुद्भवः, मषयेदंतकाष्टं तु तत्तश्वाचम्यपन्नतः, दृष्टवास्थानानि सर्वाणि चिरं ध्यात्वा जनार्दनम्।
- End – ब्राह्मादिषु विवाहेषु विताना यागात भवेत् ।पु —
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - पुराण
- Revisor -
- Author -
- Remarks- अपूर्ण 108 से 115 तक, पुनः 139 से 152, पुनः 229 से 252 तक।

रक्षसमुद्भवः। भक्षयेदंतकाष्ठंतुतत्त्यक्त्वाचम्यप्रयत्नतः। दृष्ट्वास्थानानिसर्वाणिचिरंध्यात्वाजनार्दनं। शंखचक्रगदापाणिंपीतवाससम्
मच्युतं। प्रसन्नवदनंदेवंसर्वलक्षणलक्षितं। कृत्वापुनर्जलंहस्तेगृह्यमांतुजनार्दनं। स्मृत्वार्घ्यंदापयेत्तस्यकुरुतेयेनमानवः
एवमुच्चारयेद्वाचंतस्मिन्कालेमहामते। एकादश्यांनिराहारःस्थित्वाहमपरेहनि। भोक्ष्येहंपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युतः
एवमुक्त्वाततोरात्रौदेवदेवस्यसंनिधौ। जपन्नारायणायेतिस्वपेत्तत्रविधानतः। ततःप्रभातेविमलेनदींगत्वासमुद्रगां। इ
तरांवातडागंवागृहेवानियतात्मवान्। आनीयमृत्तिकांशुभ्रांमंत्रेणानेनमानवः। धारणंपोषणंकृत्वाभूतानांदेविसर्वदा ते
नसत्येनमांपापात्पापान्मोचयस्वव्रते। मृत्तिकामंत्रः। ब्रह्मांडोदरतीर्थानिकरैःस्पृष्टानितेरवे। भवतिपूतानिसदामृत्तिकामा
लभाम्यतः। आदित्यदर्शनमंत्रः। त्वयिसर्वरसानिस्यास्थितानिवरुणसर्वदा। तेनेमांमृत्तिकांप्राप्यमांपूतंकुरुमाचिरं। वरुण
मंत्रः। एवंरविमर्दंतोयंप्रासाद्यात्मानमालिपेत्। त्रिःकृत्वाशेषमिदंकुंडमालिख्यवैजले। ततःस्नात्वानरःसम्यक्चक्रव
त्स्वपिचारतः। आचम्यावश्यकंकृत्वापुनर्देवगृहंव्रजेत्। तत्राराध्यमहायोगंदेवंनारायणंविभुं। केशवायनमःपादौक
टिंदामोदरायच। ऊरुयुग्मंनृसिंहायउरःश्रीवत्सधारिणे। कंठंकौस्तुभनाथायवक्षःश्रीपतयेनमः। त्रैलोक्यविजयाये
तिवाहूसर्वात्मनेनमः। शार्ङ्गधारिणेचक्रंशंखंकरायेतिवारिजं। गंभीरायेतिशिरःदशमंयज्ञांतमूर्तये। एवमभ्यर्चयेद्देवंदे १०८
वंनारायणंविभुं। पुनस्तस्याग्रतःकुंभांश्चतुरःस्थापयेद्बुधः। जलपूर्णान्समाल्यांश्चसितचंदनचर्चितान्। चतुर्भिस्तिलैः

नमोनारायणायहरेवास्मद्देवेतिकीर्त्तयन्नयातिनरकंमर्त्यःसंक्षीणाशेषपातकः तस्मात्पाखंडिसंसर्गमुक्तःकुर्वन्नुद्वादशीव्रतं । उपोष्यपुण्य
मव्ययंनयातिनरकंनरः । पापंक्षिणोतिक्रमकृतमस्यकरोतिहक्षिप्तक्षिप्रयक्षतिनियक्षतिसर्वदोषान् ॥ यास्माद्द्वादशीसुकृतासुकृतानिहंतिका
म्मान्नतामुपवसंतिनिसृष्टचित्ताः ॥ इतिश्रीभविष्योत्तरेकृष्णकृतद्वादशीहितनामाध्यायः ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ यदेतत्परमंपुण्यंसर्वदेवेषुपू
जनंते सदेवपुंडरीकाक्षस्स्वयंनारायणोहरिः । सप्तदार्विविधैरिष्टैर्यज्ञैर्दत्तैश्चसत्तम आप्यतेपरमोदेवः पुण्यकृद्भिःकथंचनः वसुक्षिते
नजवतिन्नविप्रैर्वेदपारगैः । प्राप्यतेसमहादेवस्सकविद्वत्तमाःसद्गुः करां । वित्तेनचविनादानंदानैःकलावशाप्यते विद्यमानेपिनमःति
कुटुंबासक्तचेतसां । तस्यमोदः कथंकृष्णसर्वेषांपद्मलोचनोहरिः । अल्पायासेनलभ्येतयेनदेवःसनातनः तन्मेसामान्यतोब्रूहिसर्वदर्षिषु
यद्भवेत् ॥ कृष्णउवाच ॥ कथयामिपरंपुण्यंरहस्यंदेवनिर्मितं । धरण्यायत्कृतंपूर्वंमज्ञंसायचस्कथातले । पृथिव्याःपार्थिवोभावःसलि
लेनातिवाहितः । तस्मिन्सलिलसम्मग्नेमहीप्रायाद्रसातलं । सामंतधारिणीदेवीरसातलगताशुभा । आराधयामासविभु
रेवंनारायणंपरं । उपवासव्रतैर्देवीनियमैश्चपृथग्विधैः । कालेनमहतातस्याःप्रसन्नोगरुडध्वजः उज्जहाररसितेवा
मोस्थापयामासवापुनः । युधिष्ठिरउवाच । कोसौधरण्याःसंचीर्णउपवासोयदूत्तम । कानिव्रतानिचतथाएतन्मेचव
कुमर्हसि । कृष्णउवाच । प्राप्तेमार्गशिरेमासिदशम्यांनियतात्मवान् । स्नात्वादेवार्चनंकृत्वाग्निकार्यंयथाविधिः । शु
चिवासाप्रसन्नात्मामासिदशम्यांह्यमन्तस्सकृत्भक्तं । नुक्तापंचपदंगत्वापुनःशौचंचपादयोः । कृत्वाष्टगुलमात्रंतुक्षी

भविष्यो० तथैव पौषमासे तु अमृतं मथितं सुरैः तत्र कूर्मोऽभवद्देवः स्वयमेव जनार्दनः तस्यैव तिथिरुद्दिष्टा हरेर्वै कूर्मरूपिणः
१०९ पौषमासस्य शुक्ला तु द्वादशी शुक्लपक्षिता तस्यां च तनुसंकल्पप्राग्स्नानादिकाः क्रियाः निर्वर्त्याराधयेत्प्रोचे ए
कादश्यां जनार्दनं एवं मंत्रेण पश्चैह्य देवदेव जगद्गुरु कूर्मायपादौ प्रथमं तु पूज्य नारायणायेति कटिं हरेस्तु
संकर्षणायेत्युदरं विशोकाय करौ भवायेति च कंठपीठं सुबाहवे स्येवं तु ओं शिरश्च सर्वात्मने पाऽवपूजनी
य स्वसारमात्रेण च शंखचक्रगदानमस्कारपरेण चैव तदलगर्भे सुगंधतोयपूर्णं स्नातं ततो हेममयस्यश
क्त्या समन्दरं कूर्मं तं तु संस्थापयेत्ताम्रमये च पात्रे घृतेन पूर्णे कलशाग्रसस्यं संपूज्य पैर्जागरनृत्य
गीतैः संयोग्य च प्राग्घृतपायसेन निवेद्य पूर्वं द्विजपुंगवाय निर्वर्त्य सर्वं विधिवत्ततश्च भुंजीत संतुष्टम
नाः समस्त एवं कृते कल्पयुगांतरेण स्वर्गे वसेत्सर्वसमृद्धकामः संसारचक्रं स विहाय शीघ्रं प्राप्नोति लोकं तु हरेः
पुराणं प्रयांति पापानि विनाशमाशु श्रियायुतो जायते स सुधर्मा अनेन जन्मांतरसंचितानि नृपेति पापानि
तरस्य भक्त्या प्रागुक्तरूपं च फलं लभेत्स नारायणं चैवमुपैति सद्यः कृष्ण उवाच एवं मासे सिते पक्षे द्वादशीं ध
रणीभृतः वराहस्य कथां राजन् परमधार्मिकः प्रागुक्तेन विधानेन स्नानसंकल्पमेव च कृत्वा देवं समभ्य १०९
र्च्य एकादश्यां समाहितः धूपनैवेद्यगंधैश्च अर्चयित्वाच्युतं नरः पश्चात्तस्याग्रतः कुंभं जलपूर्णं तु विन्यसेत् वा

लपात्रेऽस्थगितानन्तसंयुतान् चत्वारस्ते समुद्रास्तु कलशाः परिकीर्तिताः तेषां मध्ये समं पीठं स्थापयेद्रत्नसंयुतं त
स्मिन्सौवर्णरौप्यं वा ताम्रं वा दारवं तथा पात्रं तोयमतं कृत्वा तस्य मध्ये ततो न्यसेत् सौवर्णं मत्स्यरूपेण कृत्वा देवं जना
र्दनं वेदं वेदांगसंयुक्तं श्रुतिस्मृतिविभूषितं भक्ष्यैर्बहुविधैः राजन्फलैः पुष्पैः पत्रोमितैः गंधैर्धूपैर्मंत्रवरैरर्चयि
त्वा यथाविधि रसातलं गतान्वेदान् यथा वेदं लयोद्धृताः मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवादुद्धर केशव एवमुच्चार्य तस्याग्रे जा
गरं तत्र कारयेत् यथाविभवसारेण प्रभाते विमले पुनः चतुर्णां ब्राह्मणानां तु चतुरोऽस्थापयेद्द्विजान् पूर्वं तु बह्वृचे
दद्यात्पदोगे दक्षिणे तथा यजुःशाखान्विते दद्यात्पश्चिमे घटमुत्तमम् उत्तरं कामतो दद्यादेष एव विधिक्रमः ऋग्वे
दः प्रीयतां पूर्वं सामवेदस्तु दक्षिणे यजुषः पश्चिमे नाम्ना अथर्वो योत्तरं तथा ताम्रपात्रैस्तु सतिलैः स्थगितैः कारये
द्द्विजान् तत्रस्थं जलपात्रस्थं ब्राह्मणाय कुटुंबिने दद्याद्वै मत्स्यमागतः पश्चात्तु भोजयेत् ब्राह्मणान्पायसेनाम्ना
न्नं ततः पश्चात्स्वयं गृही भुंजीत मत्स्यसहितो वाग्यतः संयतेन्द्रियः अनेन विधिना यस्तु द्वादशीं समुपोषयेन्नरः तस्य पु
ण्यफलं वाग्मणः संख्यवतां वर परिवक्षसहस्राणि सहस्राणि भवंति हि आयुश्च ब्रह्मणा तुल्यं भवेद्यदि महाव्रत तद
स्य फलसंख्यानं कर्तुं शक्यं न वा भवेत् यः सद्भक्त्या द्वादशीमिमां अनेन विधिनानघ करोति ब्रह्मलोकं सः समाप्नोति
न संशयः ब्रह्महत्यादिपापानि जन्मांतरकृतान्यपि अकामकामतो वापि विनश्यंति च तत्क्षणात् सद्भक्त्या द्वादशीं नाम

भविष्यो॰ नेनमः ॐ खमिसि वसंपूज्य गंधपुष्पैः फलैस्तथा तदग्रे तु घटं स्थाप्य सितवस्त्रसुगान्वितं तस्योपरि न्यसेद्देवं तु सौवर्णं
११० ताम्रभाजने हैमस्वर्णाक्तिं ततः कृत्वा दारु दारु बंराम्मयेपि वा रत्नगर्भ घटे स्थाप्य भक्त्यासंपूज्य मानवः हारस्था
वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् एषा वधा पापहरा ह्यादश्नी भवतामया कथिता विप्रपलेन भक्त्याकृत्य
थोदितं कृष्ण उवाच एवमन्यानरव्याघ्र चैत्रे संकल्प ह्यादश्नी उपोष्याराधयेत्सम्यक्तात् देवदेवं जनार्द्दनं
वामनायेति पादौ तु विष्णवे कटिमर्चयेत् वासुदेवेति नजठरं श्रीरः श्रीवत्सधारिणे कंठं विश्वभृते पूज्य
शिरो वैव्योमरूपिणे बाहू विश्वाजिते पूज्य शंखचक्रगदाधरैः अनेन विधिना पूज्य देवदेवं जनार्द्दनं प्रोम्व
मूर्णं दरकंभसंपुगमं पुरुषो भसेत्त प्रभुक्तमात्रे संस्थाप्य कांचनं वामनाकृति यथा सत्याकृत्तं तदद्यं सितयज्ञोपवी
तिनं कुंडिकास्थापयेत्पार्श्वे छत्रिकां पादुके तथा अक्षमालां च संस्थाप्य प्राचितिकां सपरिष्कृतां फलैर्भक्ष्यैः स्रग्गंधै
श्च भगवाते सद्विजायच रापयेत्स्रीयतां विष्णु र्द्र त्वरूपी स्फदीरयेत् मासनामानुसंयुक्तं प्रादुर्भावाभिधानकं प्री
यतामिति सर्वत्र विधिरेषः प्रकीर्तितः अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् अन्नष्टराज्यो लभते राज्यं मृतोवि
ष्णुपुरं व्रजेत् क्रीडालाके चिरं तत्र इह मर्त्यमुपागतः चक्रवर्ती भवेद्धीमानत्यानिरिचनायुषः कृष्ण उवाच ११०
वैत्रादिष्वेवमेवं तु संकल्पविनिधिना नरः इह स्नान मरातड़ चैतादेवालयं व्रजेत् तत्राराध्य हरिं ब्राह्मणान्

राहायेतिपादौतुमाधवायेतिचैवकटिं क्षेत्रज्ञायेतिजठरंविश्वरूपेत्युरोहरेः सर्वज्ञायेतिकंठंतुप्रजानांपतयेशिरः प्र
द्युम्नायेत्तिचभुजौदिव्यास्त्रायसुदर्शनं अमृतोद्भवायशंखंतुगदिनेचगदांतथा एवमभ्यर्च्यमेधावीतस्मिन्कुंभे
सविन्यसेत् सौवर्णंरौप्यंताम्रंवापात्रंविभवशक्तितः सर्वबीजैःससंपूर्णंस्थापयित्वाविचक्षणः तत्रशक्त्यातुसौ
वर्णंवाराहंकारयेत्ततः दंष्ट्राग्रेणोद्धृतांपृथ्वींसपर्वतवनद्रुमां माधवंमधुहंतारंवाराहरूपमास्थितं सर्वबी
जभृतेपात्रेन्यस्तरत्नघटोपरि स्थापयेत्परमंदेवंजातरूपमयंहरिं सितवस्त्रयुगच्छन्नंताम्राभावेतुवेणवेस्था
प्यार्चयेद्गंधपुष्पैर्नैवेद्यैर्विविधैःफलैः पुष्पमंडपिकांकुर्याज्जागरंतत्रकारयेत् प्रादुर्भावान्हरेर्दिव्यान्वाच
येद्गापयेद्बुधः एवंसनियमस्यास्यप्रभातेउदितेरवौ शुचिःस्नात्वाहरिंपूज्यब्राह्मणायनिवेदयेत् वेदवेदां
गविदुषेसाधुवृत्तायधीमते विष्णुभक्तायराजेन्द्रविशेषेणप्रदापयेत् एवंसकुंभंतद्दत्वाहरिंवाराहरूपिणं
ब्राह्मणायमवेध्याहिफलंतत्स्वनिशामय इहजन्मनिसौभाग्यंश्रीकांतिस्तुष्टिरेवच प्राप्नोतिपुरुषोराजन्य
दिच्छतिकिंचन एकापिविधिनायातासद्धारमनुत्तमं किंपुनर्वर्षमेकंयःकरोतिकुरुनंदन तद्वत्फाल्गु
नेमासिशुक्लपक्षेतुद्वादश्यांउपोष्यपूर्वविधिनाहरिमाराधयेत्सुधीः नरसिंहायपादौतुगोविंदायोदरंतथा
कटिंचमत्तेपूज्यानिरूपायसुरोहरेः कंठंतुशितिकंठायपिंगकेशायवैशिरः असुरध्वंसनायेतिचक्रंतोयात्म
विष्व १

भविष्यो हिकामाख्यातपरलोकेसुखप्रदं कृष्णउवाच आषाढेप्येवमेवंतुसंकल्पविधिनानरः अर्चयेत्परमंदेवंगंधपुष्पै
१११ समाहितः वासुदेवायपादौतुकटिंसंकर्षणायच प्रद्युम्नायेतिजठरमनिरुद्धायवैउरः चक्रपाणेतिचभुजौ
कंठंनृपतयेनमः स्वनाम्नाशंखचक्रेतुपुरुषायेतिवैशिरः एवमभ्यर्च्यमेधावीप्राग्वत्तस्याग्रतोघटं विन्यस्य
वस्त्रयुग्मंतुतस्योपरिततोन्यसेत् कांचनंवासुदेवंतुचतुर्भुजसनातनं तमभ्यर्च्यविधानेनगंधपुष्पादिभिः
क्रमात् प्राग्वत्तंब्राह्मणेदद्याद्देवादिनिसमुत्थिते एषातेकथिताराजन्विधाविख्यातप्रयच्छति राज्यंतुभ्रष्ट
राज्यानामपुत्राणांसुतान्बहून् मृतोविष्णुपुरेरम्येक्रीडतेकालमक्षय मन्वन्तराणिषड्विंशत्ततःकालात्यये
पुनः इहलोकेभवेद्राजासप्तजन्मनिमानवः धर्मात्माधरामुक्तोदातायज्वासमायुतः श्रावणेप्येवमेवंतुसंक
ल्पविधिवन्नरः अर्चयेत्परमंदेवंगंधपुष्पैःसमाहितः पादौनमोवुधायेतिसंख्यायेतिवैकटिं ज्ञानगम्येति
जठरमविश्वबोधायेतिकंठंचभुजौ वैचित्र्यवाहवेप्राग्वत्सर्वाणिसपूज्यशिरःपरमात्मने एवमभ्यर्च्यमे
धावीतस्याग्रेपूर्ववत्घटं स्थापयेत्तत्रसौवर्णंवुधंकृत्वाविचक्षणः तमप्येवंतुसंपूज्यब्राह्मणायनिवेदयेत्
अनेनविधिनापूर्वंहरिश्चंद्रीसमुपोषिता कृष्णद्वारेनेनतस्यामस्वस्यपुत्रोजनार्दनः महतींचश्रियंप्राप्यपुत्रपौ १११
त्रैःसमन्वितः भुक्त्वाराज्यश्रियंसोथगतःपारमिकांगतिं कृष्णउवाच एषतेविधिरुद्दिष्टःश्रावणेमासिसत्तम।

मंत्रैर्विचक्षणः जामदग्न्याय पादौ तु उदरं सर्वधारिणे मधुसूदनाय कटिं मुरः श्रीवत्सधारिणे पद्मनाभेति हृल्लोचु
कं श्रीपतये तथा स्वनाम्ना शंखचक्रेण विश्वरूपाय वै शिरः एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटः विन्यसेत्पुः
ष्पमालाढ्यं तस्मिंस्तत्र चंदनचार्चितं वेणवेनैव पात्रेस्थाप्य मधुसूदनं जामदग्न्येन रूपेण दत्वा सौवर्णमग्रतः द
क्षिणे परशुं हस्ते तस्य देवस्य कारयेत् सर्वगंधैश्च संपूज्य पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ततस्तस्याग्रतः कुर्यात् जागरं मति
मान्नरः प्रभाते विमले सूर्ये ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं नियममुत्तमस्य यस्ततन्निबोध मे कल्पमेकं ब्रह्मलोके
वसित्वाप्सरसां गणैः स्थित्वा नियततत्पुष्पोत्तरे चक्रवर्त्ती भवेद्ध्रुवं इंद्र उवाच ज्येष्ठमासेप्येवमेव सकल्पविधि
ना नरः अर्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः नमो रामोदराय तिपादौ पूर्वं समार्चयेत् त्रिविक्रमायेति जा
नु धृतविश्वाय चोदर उरः संवर्त्तकायेति कंठं संवत्सराय च सर्वास्त्रधारिणे बाहू स्वनाम्ना ज्वर धागकौ सहस्र
शिरसे भ्यर्च्य शिरस्तस्य महात्मनः एवमभ्यर्च्य विधिवत् प्राग्वत्कुम्भं तु विन्यसेत् प्रोक्तरूपयुगवस्त्रौ सौवर्णौ
रामलक्ष्मणौ अर्चयित्वा विधानेन प्रभाते ब्राह्मणाय तौ दातव्यौ मनसा काममहत्तापुरुषेण तु अपुत्रेण पुरा ध
ष्टो राज्ञा दशरथेन तु पुत्रकामेन च तदा वसिष्ठः परमार्चितः इदमेव विधानं तु कथयामास स द्विजः स रहस्यं विदि
त्वा तु राजा स च कृतनिश्चयः तस्य पुत्रः स्वयं जज्ञे रामो नाम महाबलः चतुर्द्धा सोव्ययो विष्णुः परितोषाद्व्यजायत एवं रे

भविष्यो. तेविमलेतत ब्राह्मणायप्रदानव्यः संतारेनयमीरणा एवंकृतेतुयत्पुण्यंतत्कुरुश्रावसतेकथं श्रसहस्यादियापानिक्षि
११२ तुपंचचभारत तस्यनिःकृत्तपुण्यस्यविष्णोर्नामानुकीर्तनं कृष्णउवाच शृणुराजन्महाबाहोकार्त्तिकेमासीद्वाद
शी उपोष्यविधिनायेनयज्ञासांप्राप्यतेफलं श्राग्रविधानेनसंकल्पतद्दस्नानचकारयेत अनुलोमेनदेवेशंपू
जयित्वाविचक्षणः नमोदामोदरायेतिसर्वांगपूज्ययेद्धरिं एवंसंपूज्यविधिनातस्याग्रेचतुरोवटान स्थापयेद्र
त्नगर्भांश्चसितचंदनचर्चितान स्रग्दामालंकितग्रीवान्सितवस्त्रावगुंठितान स्थगितान्ताम्रपात्रेस्तु तिलपू
र्णैःसकांचनैः चत्वारःसागराश्चैवकथिताराजसत्तम तन्मध्येप्राग्विधानेनसौवर्णंस्थापयेद्धरिं योगेश्वरंयोग
निधिंविरक्तंपीतवाससं तमभ्यर्च्यतुसंपूज्यजागरंतत्रकारयेत कृत्वाऽर्चेवस्त्रवद्यागयजेद्योगेश्वरंहरिं षोड
शारेतथाकुंभेचरत्नेर्भिर्वेकुम्भैर्वतः एवंकृत्वाप्रभातेतुब्राह्मणानांचभोजयेत चत्वारःकलशाग्रादेयाश्चतुर्णांपंच
भिःसह योगेश्वरंचसौवर्णंदापयेत्प्रयतःशुचिः ब्राह्मणायसमंदत्तं हिरण्यंवेदवादिने वेदांगवेदविदुषेसहस्र
गुणितंभवेत कृष्णउवाच शृणुराजन्महापुण्यांपापघ्नींसर्वकामदां विमलाद्वादशींपार्थस्वर्गमोक्षप्रदायिनीं ११२
माघमासेदशम्यांतुगृहीयान्नियमंबुधः एकादश्यांनिराहारःसमभ्यर्च्यामरेश्वर द्वादश्यांद्विजसंयुक्तःकरिष्येभोजनं

एककायेवचायस्त राज्यमेकेवगच्छति किंपुनर्द्वादशीयान्तु रक्षैरेऽङ्गमहत्फलं तद्धृशाद्रूपदेमासिशुक्लपक्षेतुद्वाद
श्यां संकल्पविधिनादेवमभ्यर्च्यपरमेश्वरं नमोस्तुकल्किनेपादौहृषीकेशायवैकटिं म्लेच्छप्रध्वंसनजसकम
योन्नरं श्रितिकंठायकंठंतुखड्गपाणयेपत्तिवैभुजौ सप्तचक्रेस्वनाम्नातुविश्वमसैतत्र्याश्रिरः एवमभ्यर्च्यमेधावी
प्राग्वत्तस्याग्रतोघटं विन्यस्यकल्पितंदेवंसौवर्णंतत्रकारयेत् सितवस्त्रयुगच्छन्नंगंधपुष्पोपचारोभितः हत्वाग्र
मातेविप्रायप्रदेयः शास्त्रवित्तमे एवंकृतेभवेत्तत्रतन्निबोधनपोत्तम दशावतारदानेचपूजनेचैवयत्फलं पू
ज्यतेमत्स्यरूपेणसर्वज्ञत्वमभीप्सुतः स्ववंशोद्धारणार्थायकूर्मरूपीतिपूज्यते भवोदधिनिमग्नैस्तुवराहःपूज्यतेहरिः
नारसिंहेनरूपेणतद्दशापप्रगतोनरः वामनंमोहनाशायवित्तार्थेजामदग्न्यजं क्रूरकर्मविनाशायराजजेद्दाशरथिं
बुधः वलंहलीयजेद्धीमान्पुत्रकामोनसंशयः पुत्रकामोयजेद्बुद्धं कल्किनंशत्रुघातने सर्वदत्वाविधानेनपूजा
प्राप्नोतिवांछितां हलंग्रउवाच तद्वद्भाद्रपदेमासिशुक्लपक्षेतुद्वादश्यां संकल्पाभ्यर्चयेद्देवंपद्मनाभंसनातनं प
द्मनाभायपादौतुकटिंवैपद्मयोनये उदरंसर्वदेवायपुष्कराक्षायवैउरः अव्ययायतथाशीर्षंप्राग्वद्रत्नाणिपूज
येत् तत्तस्याग्रतःकुंभंमालावस्त्रसमन्वितं यथाशक्त्यापाकांचनेनपद्मनाभेनमर्षितं रात्रौतुजागरंकृत्वाप्रभा

भविष्या॰ ११२

चतुर्वक्त्रेण भारत कमलं काञ्चनं दत्तं यथाकामगमं तदा समस्तं तस्य सहितं सांतपुरपरिच्छदः द्वीपानि सकलं लोकं च य
थेष्टं विचरत्यसौ कल्पादौ सप्तमं द्वीपं तस्य पुष्करवासिनः लोकैः संपूजितो यस्मात्पुष्करद्वीपमुच्यते तदेव ब्रह्मणा द
त्तं यानमस्य यतेन च पुष्पवाहनमित्याहुः तस्मात्तं देवदानवाः नागम्यमस्यास्ति जगत्त्रयेपि त्रलापि तस्य तप
सोनुभावात् पत्नी च तस्याप्रतिमा नरेंद्र नारीसहस्रैरतितोलिवंधा नाम्ना च लावण्यवती वनस्य या पार्वती वेष्ट
तमा भवस्य तस्यात्मजानामयुतं बभूव धर्मात्मनामधनुर्द्धराणां तदात्मनः सर्वमवेक्ष्य राजा मुहुर्मुहुर्विस्म
यमाससाद सोनागतः पूज्यमुनिप्रवीरं प्रचेतसं वाचमिमां बभाषे कस्मान्मिमां तिरमला मम सर्वसंपज्ज्ञाजाता
च सर्वं विजितामरस्य दूरीयं भार्या मम माल्पतपसा विभुना चितेतेन रत्नसमं भाबुजगह परमप्रसादात् यस्मिन्प्रवि
ष्टमपि कोटिशतेन नरेणाच समामान्यतु जरनराश्च घटावृतानां नालं सहस्रमतमचरं नो रिह्वतारागणैरपि सु
रासुरलोकपालैः तस्मात्किमन्यजननीजठरोद्भवेन धर्मादिकं कृतमशेषजनातिरिक्तम् सम्यग्मयाथ त्वयैन
वमहामहर्षे मङ्घार्यया तदखिलं निगद प्रचेतः तस्येत्थं वचनं श्रुत्वा ध्यानमावेश्य चाखिलं प्रचेतास्तमुवाचाथ श्रु
णु भूप पुरातनं लुब्धकस्त्वं पुरा राजन् सर्वसत्वभयंकरः आसीद्दसाधुचरितः सुहृन्मित्रविवर्जितः पवमध्ये ११२
दृष्टकेशाहूस्वांगो रक्तलोचनः धनुःपाणिर्वनगतः कृतान्तसदृशो भवेत् अन्नदनाचारिरत्नीवरोद्भाकदाचिदाहार

विप्रो तदविघ्नेनमेयानुसायफलंमधुसूदनः ततःप्रभातेउत्थायकृतस्नानजपःशुचिः पूजयेत्पुंडरीकाक्षंकुसुममाल्या
नुलेपनैः मत्स्यायनमःपादौत्रिविक्रमायचजानुनी नमःशिवायेत्यूरूचविश्वमूर्तयेनमःकटिं कंदर्पायनमोमेढ्रमा
दित्यायनमःकरौ दामोदरायेत्युदरंवासुदेवायचस्तनौ माधवायेतिहृदयंकंठमुत्कंठिनेनमः श्रीधरायमुखंके
शान्केशवायेतिपाठवा पृष्ठंशार्ङ्गधरायेतिश्रवणौवरदायवै स्वनाम्नाशंखचक्रासिगदापाशुपाणयः सर्वा
त्मनेशिरोराजन्नमइत्यभिपूजयेत् यथानमुच्यसेविष्णोसर्वदासर्वमूर्तिषु तथाममुञ्चशोकादुःखसंसारसाग
रात् दशावताररूपाणिप्रतिमासंक्रमान्नृप दत्वाचैवंतथापूज्यसम्यक्फलसमन्वितं दद्यादनेनविधिनायावं
छ्रावविवर्जयेत् समाप्यैवंयथाशक्त्याष्टादशद्वादशीनरः संवत्सरांतेलवणपर्वतेनसहप्रभो शय्यांदद्यान्मुनिश्रे
ष्ठगुरवेरससंयुतां ग्रामंचशक्तिमान्दद्यात्क्षेत्रंचभुवनान्वितं गुरुंसंपूज्यविधिवद्वस्त्रालंकारभूषणैः श्रम
नपियथाशक्त्यानोजयित्वापयोत्तमान् तर्पयेद्भूमिगोदानैरन्यैश्चधनसंचयात् अल्पवित्तोपियथाशक्त्यास्तोकंस्तो
कंसमाचरेत् पश्चाद्वितिनिर्दैन्यःपुरुषोभक्तिमान्राघवप्रियः पुष्पार्चनविधानेनसकुर्यात्संवत्सरत्रयं अनेन
विधिनायोवैविभूतिद्वादशीव्रतं कुर्यात्सपापनिर्मुक्तः पितॄणांतारयेच्छतं जन्मनांशतसाहस्रंनशोकफ
लमाप्नुयात् पुरारथंतरेकल्पेराजासीत्पुष्पवाहनः नाम्नालोकेषुविख्यातोयशसाचैवतत्परः तपसातस्यतुष्टेन

जनंचसहहन्ति त्वदीनायकल्पयेः सम्यं तच्छलुब्धकरंपतंसंपूजयित्वाविसर्जितं सत्यवान्लुब्धकोजातःसपत्नी
कोनरेश्वर पुष्पाणांप्रकारेतस्मात्केशवस्यचपूजनात् प्राप्तःसुदुर्लभंवीरलक्ष्मीपुष्परमंदिरं तस्यसत्व
समाहात्म्यात्लोनेनतपसानृप यथाकामंगमंतंपद्मयानंविरंचिना संतुष्टस्तुवराजेंद्र निर्वाणंसमवा
प्स्यसि इत्युक्त्वासमुनिःसर्वंतत्रैवांतरधीयत राजाभयोऽपिचपुनःसप्तकंपुष्पवाहनः इमामाचरतोव्र
तमन्तखंडव्रतमाचरेत् यथाकथंचित्कालेनविधिनाद्वादशीमुने कर्मव्याप्तिंतोदीप्याविप्रमोदसि
णानृप इतिकलुषविदारणंजनानामसिपठतिशृणोतिविचित्रोपमत्त्वा मतिमपिचददातिदेवलोकेवक्रा
न्तिसपप्तक्राताणिवत्सराणां इतिश्रीभविष्योत्तरेविभूतिद्वादशीव्रतंनामाध्यायः ८२ युधिष्ठिरउवाच श्रो
तुमिच्छामिभगवन्मदनद्वादशीव्रतं सन्तानेकेननपञ्चात्स्येनललितादिनिःपुरा कृष्णउवाच यदावसिष्ठादिऋषि
पूर्वदिश्येकपिन्नसुत्तमं विस्तरेणैवमेवेदमत्सकाशान्निशामय चैत्रमासिसितपक्षेद्वादश्यांनियमव्रतस्था
पयेद्व्रणंकुंभंसितंतंडुलपूरितं नानाफलयुतंतद्वदिक्षुदंडसमन्वितं सितवस्त्रयुगच्छन्नंसितचंदनच
र्चितंनानाभक्ष्यसमोपेतंसहिरण्यंचशक्तितः ताम्रपात्रंगुडोपेतंतस्योपरिनिवेशयेत् तस्योपरितथाकाम ११८
कदलीदलसंस्थितं कुर्याच्छर्करयोपेतंरतिंतस्यसमीपतः गंधधूपंततोदद्याद्गीतवाद्यंचकारयेत् तस्मावै

निमित्तमस्मिन् क्षुत्पीडितेन भ्रमता तेन किंचित् आसादितं वन्यफलानि प्राप्य ततश्च पुष्पमहस्कुञ्जाद्यसरोवरपंकपरी
तरोधः पश्चात्पथारायनतेऽवरू निर्गतः पुरेवैदिशानामधेये तन्मूलालोनोऽस्थपुरसमस्तेष्वातत्वर्याक्रोषमहस्तय
सीत् कैतानकश्चित्स्कमलेषुजातिः लांतो मया क्षुत्परिपीडितश्च उपविश्य पत्नमेकस्मिन्समार्यमेवनागणे
प्रथममंगलः श्राष्टः त्वयारात्रौमहान् स्मृतः समार्यास्तत्र गतवान् यत्रासौ मंगलः ध्वनिः तत्रमंडपमध्यास्थाधि
ष्ठाऽर्चावलोकिता वेश्यानंगवतीनाम विभूतिभारस्त्रीवत समाप्यमाघमासस्य द्वारन्नृपालवणाचल निवेदय
तीगुरवे शाय्यासोपस्करान्विता अलं कृत्स्य हृषीकेशासौ वर्णामरया दत्वान् तां च दृष्ट्वा ततस्यातामिरचिंत्तिवध
रित किमेभिः कमलैः कार्यं वरं विष्णुरलंकृतः इति मत्वा तदा जाता द्रूपस्य स्यनरेश्वर तत्प्रसंगात्समभ्यर्च्य केश
वं लवणाचलं शय्या च पुष्पप्रकरैः पूजितानश्च सर्वतः अथानंगवती तुष्टा तपोधीमत्रातद्भयं प्रादात्वरी
तेनतत्पोर्मेहत्सत्वावलंवनात् अनंगवत्या च पुनस्तयोरन्नं चतुर्विधं अनायवारितेनत्वा नुज्ञातामितिभूप
ते तास्मांनंतं तदपि वेश्मो तावत्स्ववरानेन प्रसंगादुपवासोत्त वाद्य खुस भावहः जन्मप्रभृतिपापिष्टावाबारे
विद्दूरतेत्वस्त्रसंगात्तनुर्मध्येधर्मलश्चोऽस्ति वाचयोः इति जागरणेनाम्यां तत्प्रसंगादनुष्ठितं प्रभाते च तयार
तासप्यासलवणाचला ग्रामश्च गुरवेभक्त्याविप्रे सोह्लादन्त्रीवरिः वस्त्रालंकारसंयुक्ता गावश्च कनकान्विताः मे १९

माधवं माघमासे तु गोविंदमपि फाल्गुने । चैत्रमासे तथा विष्णुं वैशाखे मधुसूदनं । ज्येष्ठे त्रिविक्रमं देवं तथाषाढे च वाम
नं । श्रीधरं श्रावणे तद्वद्भक्त्या करोति चापरं । रामं भाद्रपदे मासि सितायत्तपुएकांसिभिः । पद्मनाभेन स्वयुतो दामोदरमतः पर
कार्त्तिके देवदेवेशं भक्तवत्सरतिदुर्यति । एवं संवत्सरस्यांते प्रतिमां शक्तितो दितां । यदि स्तुतं नरा कोति दस्मा देवेन तत्र हेलया वि
शेषश्चात्र कथितश्चांद्रकत्वारिरूपयं । प्रजापितायकैवी हेवीसमायतिपेद्देपेत ॥ यावंत्ये वंविधानेन नयारणेनावर्तिभनु
तावंति जन्मान्यसुखपापोतीष्टवि । योगाद्ध ईश्वरछ खतां प्राप्य मरणे ॥ स्मरणं ततः । यावंत्ये समसंख्यास्वर्गलोके मही
यते । ततो मानुष्यमासाद्य निरातंको निरामयः । धनधान्यवतेस्फाते जन्म साधककुले हति । श्रीसर्वरामक्षांतिस्त्वावान्संसे
ध । संकल्पवं देतिलाक्षतपुष्पमिश्रः यच्छांतितःस्वर्थमनयान्नपत्तुर्णिमायां तु तं च वं तिह्यिपूर्णमनोरथात्ते ॥ इति श्रीभवि
ष्योत्तरे पूर्णमनोरथव्रतं नामाध्याय १०१ । कृष्ण उवाच । अशोकपूर्णिमास्याय स्यापक्षुप्तस्तोम मयामुयो मनरः सोकं न
स्पनार्ये मथापिवा । फाल्गुनामलपक्षस्य पूर्णिमास्ये द्विजोत्तम । मज्जले तमरः स्नात्वा हिरसि स्थाप्य -- -- वे मदं । मत्पाः
तंततः कृत्वा पूर्ववत्स्थंडिलं मृदा । पत्रैः पुष्पैस्तथा मं श्रीधर्मधरंनाम नामतः । धरणीवत तथा देवा मसो कास्यत्रि कार्तयेत्
यथा विशोकां धरणीं कृतवान् त्वं वा जनार्दन । तथा मां सर्वपापेभ्यो मोचयाशेषधारिणि । यथा समस्तभूतानां मा धारत्वेन

नं। संध्याद्युपरमे चंद्रस्य रूपं दारिमाम्बरं रात्रि मासं संचित्तमसार्घ्येन पूजयेत् श्री निशापं चंद्ररूपस्यावामुद्भवजगत्पते। मनो
निलखितेदेवपुरस्पत्नमोनमः। मंत्रेणानेन दत्वार्घं देवदेवस्य भक्तितः।। गतंतुं जातपुरुषैतैलक्षारं विवर्जितं तथैवचैत्र
वैसाखे ज्येष्ठे चैत्रपसत्तम। अर्थयेत्पयाचोक्तं मासिमासि चतद्दिने। निपादितं जवेषेकं पारणं पार्थशक्तितः। द्वितीयं चा
पिवस्यामिपारणं तेन रोत्तम। आषाढे श्रावणे मासि प्राप्ते भाद्रपदे तथा। तथैवाश्वियुजेमस्य श्राध्वराधिपपालक अर्घं
चंद्रमसे दत्वा तुं जातात्तथयथाविधि।। द्वितीयमेमदाख्यानं तृतीयं पारणं शृणु। कार्त्तिकादिषु मासेषु तथैव मार्गशीर्ष वं
म्पस्यमेवविप्रदापारणं कायाईणानि। तुं जातं च यथाख्यातं तृतीयामिति पारणं। प्रतिपत्स्यतेतोद्धात ब्राह्मणोम्पश्वदक्षिणं
प्रतिमासं वचसामि प्राशनं कायसोधनं। पंचानुरप्रथमं मानूपंचगव्यमुदाहृतं। कुशोदकं तथैवान्ते उक्तं मासत्रयं तु षष्ठं
सूर्पीमृतमतवजलं कायविशोधनं। गातवाघातिरत्नो नुतथाक्रमकथाक्रमात्। कारयातवदेवस्य पारणे परणगाते। जना
र्द्दनेसपत्नी। कर्मत्रयेत्सथमं मतः। सश्राकं च धरं त्वा यतरता।। येन्नमिकेशवो। प्रतिमासन्नुता मातिक्रम्मस्येतानिपारता।
कृतोपवासः सुस्नातः पूजयित्वा जनार्दनं। उच्चारयन्नरोपोति परमलोकपथेक्षणं। ततो विमावेद्यारदस्यंभ सदक्षिणा। उ
पानद्वस्त्र युग्मं च छत्रं कानकमेव च।। पद्मे मासगतं नाम प्रायतामिति कार्त्तियेत्। केशवमार्गशीर्षे तु पौषे। नारायणं तथा।

नविष्णो ८ चवसुधे संप्राप्तानिर्वृत्तिपरं। तथासपरमंलोकेसुखंप्राप्स्यतिमानवः। एवमेतन्मयाख्यातंसर्वपापप्रशांतिदं॥ विसोका (
ख्यंव्रतमिदंतत्कुरुष्वमहामते॥ सम्यक्विशोककारणंश्रद्धयापूर्णिमातेख्यातामपामनुमरेंद्रसमानवाप्नोति॥ एतांकरोतिकु
१४० रुपुंगवयः प्रयत्नान्शोकोनतस्यभवतीहकुलेपिपुंसः॥ इतिश्रीभविष्योत्तरेश्रीविशोकपूर्णिमाव्रतं॥ इतिपूर्णिमाव्रत
नवात्मः॥ समाप्ता युधिष्ठिरउवाच॥ सर्वान्कामानवाप्नोतिसमाराध्यजनार्दनं। प्रकारैर्बहुभिर्हाल्पयोन्वामिच्छतिचेतस ७
हणोस्त्रीणांचविप्रर्षीणांतस्योकस्यकारणं। आपत्याद्यधिकोकिंचिद्विधतेत्कत्रजन्मनि। अपुत्रतामहद्दुःखमतिदु
संकुंतनासस्तुनसर्वसौख्यानांहेवमृतोमतोमम। धान्यान्येपियेसुतंप्राप्यसर्वदुःखविवर्जिता। श्रुतंप्रदत्तंतद्विप्रद्विजपरा
यणं। साक्षरांसर्पधर्मज्ञंदीनानाथजनाश्रय। विनिर्जितारंसर्वस्यमनोऽकंदर्पनंदनं। यत्प्राप्नोतिफलंतत्स्मात्वात्मोध
सूनरोभुवि। सोरसेवविधिमिश्रोतुकर्मख्यामिमहामते। येनेहफलरूपेणपुत्राः प्राप्यंतेभुविमानवैः॥ कृष्णउवाच य
वमेतन्महाराजमपपुत्रास्तुसमुद्भवं॥ अपिसमाहितमनाव्यातंप्राशनमत्रतंमहिश्रसायज्ञ्यः कार्तिकेकृत्तिकासुच
यस्मिन्दिनेनावेस्तुजाततत्रांजसदिनेदिने। नामानितस्यकजन्मर्तव्यकात्त। प्रसवालिबादिषु। धृतेनान्नेनफलद्वियपर्व
मासचतुष्टयंपंचसप्तंसर्वमासेषुहविष्यन्नेतभोजनं। कुर्वीतरामैचैत्रादिसालितानुकूलंतंदत्त दारेणश्रावणादौतुरैमं १४०

वस्थितातथाविशोकांकुरुमांत्वंकलाणविमतिर्जि: ध्यानमात्रेयथाविष्णोस्त्वस्त्रोजातासिमेदिति । तथाविशोकां
कुरुमातामेकुरुत्वंभुजधारिणि ॥ एवंसमुत्वातथा । मर्वर्थंसपाधितिवेधद्य । उपोषितव्यंनक्तंवा: नोक्तव्यंतैलवर्जित
ञ्नेनतेवप्रकारेणचत्वारंकात्गुनादय: जयोषाढस्पतेमासाप्रथमंपारणंस्मृतं । आषाढादिषुमासेषुतद्वत्स्नानमुदं
बुना । तथैवप्रासनयज्ञातघटिदेलप्पाशणं ॥ चतुर्थेन्पिषुचैवोक्तंकार्तिकादिषुपारणं । पारणौकत्रयंचैवचातुर्मासि
कत्यते । विशेषण ॰॰॰जागरंतंचतथाजागरणंनिशि । विशेषेणयत्कर्तव्यंपारणेपारणेगते । प्रथमेधरणीनामाक्सं
मासचतुष्टयं । द्वितीयेमेदनीचास्यात्तृतीयेचवसुंधरा पारणेपारणेव । स्त्रपुग्मेनैवार्चयेद्विनान् । धरणांदेवदेवंच घृ
तस्नानेनकेशवं । वस्त्राणिवेचसुत्रेणप्रजये । धारणांतथा घृतानावेतयाच्छीरंशत्तंवासलिलेहरेत् । एवंसंवत्सरस्यां
तेगौ:सवत्साद्विजातये । प्रकल्प्याधरणीदेयावस्त्रालंकारसंयुता । पातालसंस्थयोदेव्याचीर्णमितन्मेमव्रतं । धरण्याकेश
वप्रातेनतत्रांचालुगति । देवेनचोक्ताधरणी ॥ वसंहिवपुषापुरा व्रतेनानेनकल्याणित्वयाहंपतरितोषित: तस्मात्प्रसाद
मतुलंकरोमितवसुव्रते । थेयंकुरुतेभक्त्यापुजांममासून्तेजन । तथैवचतवकल्याणिप्रयतोय:करिष्यति । व्रतमेतदुपासि
त्वापारणंचयथाविधि: सर्वाबाधाविनिर्मुक्तःसंजन्मातराण्यसौ । विशोकसर्वकल्याणजातं । स्यात्रसंसपय:थालमे

अथवरामहिषा शीलमंडनासात पुत्रा सुरागणामित्रे यांपर्यपृच्छत । गुणवन्मुनिस्त्रा नाप । कृतासतपरियरंतपात्वछासासम्य
मंत्रवांब्रह्मवादिनाकथयामासपरमंतान्मानत्र हृतंमरतू । सर्वकामफलावाप्तिकरंपापविनाशनंतस्मात्सपुत्रलाभायरा
 जपुत्रीतपस्विता । मैत्रेयीउवाच योयमिष्टः नरः । कामंनारीवाथरवर्णानिसतंसंसारात्प्राथमुंसमाप्नोतिजाह्नवात् । मार्ग ना
शीर्षमासिरोहिण्यांपाम्ति नृतितोलवेत । तस्मिन्संप्राप्यगोमन्त्रस्नातोनियममास । पुष्पैधूपैस्तथागंधैरुपवासैश्च शक्ति
तः । वामयादमनंतस्यपजयेधरवर्णानि । अनंतसर्वकामानांभतंतंवाजवेःफलं । इत्यात्वयमंत्रंवपुनस्तद्वात्पत्रजन्म
तिअनंतं पुण्येपात्वपमनेतेचमरम्बृत । यथानिलक्षितांपासिकुंठमेपुरुषोत्तम । इत्युच्चार्यप्रोक्तनिपद्मेनंयथावद्विधिना
नरः ॥ समाहितमनानत्वाप्रणिपातपुरःसरः । विप्रायदक्षिणांदद्यादनंतप्रीयतामिति । समुच्चार्यततोनक्तंभुंजीयात्तैलव
र्जितंततःश्वपुष्पैपुष्पाकैंतथैवनगवत्कटि । वामस्यपर्यपैकत्वागोपत्रंप्राशनंततः । अनंतसर्वकामानामितिचोच्च ।
र्येत्पुनः । माघमघास्त । संपूज्यवामबाहुंतथैवच ॥ ब्राह्मणायततोदद्याद्दक्षिणांचतिलांतथा । छागंचवफाल्गुनेयोगोफा
ल्गुनेनासिमामिनि ॥ चतुर्थेतिकुंभेनंप्राशनंरूपानंदत्तंब्राह्मणायतथादद्याति । लाभंतनकमेवच । द्वेवस्यदक्षिणेस्कं
धेचैत्रेचित्राक्षपूजयतत्तथैवप्राशमनेनवात्रपंचगव्य । मुद्राहस्तंचविप्रेवायनिकेदद्यात्ततः । कुर्यात्पुनरिक्रियाज्येष्ठासुकटिं

मासचतुष्टयं। पूर्णिमायां तु तं जवंति हि चयपूर्णमनोरथास्त। एवं द्वादशभिर्मासैः पारणां त्रितयं भवेत् दत्वावसानतो नतं सौ
वर्णाकारपद्मं॥ रजतं मुद्रालं चैव नरूलंपो बैं पुरवा विन्यसेत् पुष्पधूपादिनैवेद्यैः॥ पूजाकार्या यथाविधिः। ताम्रपात्रेप
रि हरेमंत्रैरग्निर्यथाक्रमं॥ नमोस्त्वनंताय परिशेषपादो सर्वात्मनेनमः। शेषाय पद्मानुकूले कामायोतिकत्रिनमः नमोस्तु चास्तु
देवाय पार्श्वे संपूजयेद्धरिः। शंकर्षणायेत्यु दंष्ट्रे नुंजो सर्वास्त्रधारिणे कं च श्रीकंरनाथाय मुपसिं दुमुख्याय च। हलं च मुद्रा
लं चैव घृताम्नं पूजयेद्बुधः। एवं संपूज्य गोविंदं सितवस्त्रविभूषितं। छत्रोपानहसंयुक्तं स्रग्दामालंकृतं तथानस्तं देवता
त्रि पूज्यानंतरं णेव सर्वेश्वरः। सोमोनंतस्तु। राजा यमो मासं वत्सरं तथा। द्वादशानंतपदो कार्यामतो पाश्चान्तं संपुता। एवं संपूज्य
विधिवद्देवदेवं जनार्दनं। ब्राह्मणं पूजयित्वा च वस्त्रैराभरणैस्तथा। कर्णांगुलीयपवित्रैश्च शांतदांतजितेंद्रियं। पुराणज्ञं ध
र्मनित्यामच्छोगांसर्पप्रियंवदं तस्मै देवं समस्तं यत्॥ अनंतः प्रीयतामिति। अनेनाब्राह्मणानां च शक्त्या देवं प्रयच्छेपितं अ
नेन विधिना यावर्द्धव्रतं चैव समाप्यते। यातिते च समाप्यं ति सर्वांतिव मनोरथान्। पुत्रार्थी निधवर्मकामे वर्तत्वदा राजन्नाश्रमिः
प्रार्थयन्निश्चन्न ते लमित्ररोप्याकुलं सयदुखं प्रपातु प्रत्रामंतनयेन हकेनाचितं श्चेत्रापिश्चपतां व्रतं यत्पूर्वमे नवमनुते उस
तो कार्त्तवीर्यस्य हैहयस्य महात्मनः। कार्तवीर्यो महीपालो हैहयानाम न पुरः। तस्य पुत्रो लवतातो मवरूत्तवरे वणिना। पत्नीसह

नाविष्णु८ पुत्रैर्द्दिवं दुःख्यातां सा त्वमपि घ्नो एवमेतत्समाख्यातमनंताख्यं व्रतं तव । यथा त्वीराजपत्नी सा कार्त्तवीर्यमवाप्तः । प
स्यैनं छ्रणपाञ्जन्म कर्त्तवीर्येस्य मानवः सा बाहुः मम तेजोसंपन्न जन्मानिता भुजे ॥ ऐश्वर्यमजतिसंतपरमं विविकं पुत्रो न पित्र
१५२ हस्पतिकरान्वकं कश्च । कत्वा त्वनंतशनियज्ञनामधेयं प्राप्नोत्यनंतविजवस्पविभोः प्रसादात् ॥ इति श्रीमविष्णोत्तरे त्र
नंतव्रतंनामाध्याय । युधिष्ठिर उवाच । यः प्राप्नोति तथाहुः स्वर्मैश्वर्यादेर्नरोत्तम यथा मतोर्थैर्लैर्ब्भतोसौ दुःखं जनवैन्नरा
ऐश्वर्यभीद्विसुतोवापि संततार्द्दिव जो नावः । अग्नीष्टाद्स्यता नायिपयोपेनाना विद्यते प्राप्नोति पुरुषो व्रह्मन्नृतारायुणप संदे
पात् । काम्यतु उवाच । ऐश्वर्यस्याभिचितस्य वधुवर्यमुस्वेमतां ॥ तदेतच्छ्रूयतां पार्थ यथा तेषाल्पारिच्यते । स्वर्गादेजापत्तेसम्पगुप
वासयतांसतां । द्वादशासाणि राजेंद्र । प्रतिमासंनुपानिवैः ततनाम्नाच्युततेषु सम्यक ॥ संपूजयेन्मपुष्पैर्धूपैस्तथा ॥ मोतिर
लाहेरपैररपि । आदितः । कृत्तिकां होत्वा कार्त्तिकं स्यात्तम । कराराज्ञेनेवेद्यं पर्वमासे यनुष्टप निवेदये फाल्गुनादिसंया
वयततःपरं ॥ आषाढादिषु देवाय यामं विनिवेदयेत् । तेनैवान्नेन राजे द्विजाग्रणोन्नो जयेद्वय । पंचगव्यजलस्नानते स्यै
वप्राशनाद्भुवि । सम्यक्संपूज्य राजेंद्र । तमेव पुरुषोत्तमं । प्रणम्य प्रार्थयेद्विद्वान्स्वाध्यैः स्नातो यथाविधिः । नमोनमस्ते स्युत
मेद्रूपोत्कपापस्य वृद्धिं समुपेतु पुण्यं ॥ ऐश्वर्याभिचितादित्तशलयंमेतथास्तया । संरक्षतात्तपथाच्युतमर्थंपरतः परस्मात्तव १५२

जांचक्रेपौष्टमासिसितमद्भृते॥ आषाढास्ततथासंदेवनूर्यात्सादर्शनमुत्तमं। पात्स्यनंतुष्टवरो आवरोपुण्यं स्वस्त्यमनंतपरं अनंतव्र
त संज्ञं वै सर्वपापप्रणाशनं॥ तत्कुरुष्वैव देवेंद्रि त्वं व्रतराजमिदं विधि सर्वलोकस्य पुत्रमवाप्स्यसि। कृष्ण उवाच
इति सा धनाश्रुत्वा मे नैयीवचनं शुभं। चकार तद्व्रतवरं विष्णोराराधितमानसा पुत्रार्थिन्या सत्तस्या व्रतेनानेन तुष्टते। विष्णु
स्ततो सुतुष्टो वैविष्णो॥ सा तु प्रसुवे सुतं॥ स स्पैव जातमात्रः प्रववो वातिलसुभः। त्रिरजस्कमभूद्व्योम संदितं वासिलं जा
गत्॥ देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह। जगुर्देवा गंधर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ धर्मभृतः समस्तस्य पार्थ लोकस्य चाभव
त्। तस्य नामपिता चक्रे तनयस्यार्जुनेति वै। एवं तीर्णं कृतत्वाच्च कार्तवीर्य इति स्मृतः तेनापि माता विष्णुर्दत्तात्रेयः पुरा म
वान्। आराधितोपि सहस्रतात तपसा पार्थ॥ मन्नतां तस्य तुष्टो जगन्नाथश्चक्रवर्तित्वमुत्तमं। दशोसौर्यबलं वाल्मिसकलान्यायुधा
नि च। सचवचनवरं देवमेकं पत्नीत्वेति। परं त्वनुस्मरणं ज्ञानं भीतानामार्तिनाशनं स्मरणा उपकारित्वं जायतो सजगत्पते। त
मारदेवदेवेश पुंडरीकनिभेक्षण। सर्वमेतन्महाभाग वलन्मूपोन विष्यति॥ पञ्च धन्या तेरन्नोवत्तांनरः। कार्तवीर्यमिति॥ नमो
स्तकार्तवीर्यस्यानिक्षामृतिवेपेसः वपः सचातिघपमा साधप्रस त्वागतडधजातयालपामा सस्त्रपालसस्तद्या पांवक्तं धरं ते
नेष्टं विविधैर्यज्ञैः समाप्तिवरदक्षिणैः जित्वारिवर्गानाखिलं धर्मतः पालिताः प्रजाः। अनंतव्रतमाहात्म्यादासाद्यतनयं व्रतं पि स्नुः

भविष्य० न्तात्र्छेष्टवरमपि।बृहस्पतिनाहेविरंतनातान्तेमिदेवराजस्यसंस्मरन्।आत्मनःसमकालानंमानयेहिस्मराम्वरैःतत
पश्चच्छेदेदेवेरकोस्मामिमुनिपुंगव।प्रष्टव्योत्र।महात्मागुरुक्तामिनसतिहिबृहस्पतिश्चिरंध्यात्वाततः।प्राहसाचापतितंतय
१४२ खिंनीमहात्मागुरुपास्त्वासोसीमरस्वर्णी।नदेवानामपितांधर्मीनचान्येचिरसंस्थिताविरंतनानांचरितेभविष्याम्यिदशेश्वर।
एकैकवचिरकालीनानांधर्मज्ञासानुकेचलं।आतात्मलंनुदेवेंद्रचरितंसांमरायणीःद्युक्तस्तेनदेवेंद्रकोनुद्धजसमन्वितःपपु
पत्रमहात्मा।।तेनतपस्विनी।सातोद्दिष्टासमापातोदेवराजबृहस्पति।सम्यग्धर्मेणसपुत्रयजाणियस्याहसकद्वता।।नमोस्तुदेव
राजायतथैवांगिरसेनमः।यथ्यांकार्यंमहाभागोसिकन्तताहिरोचतां।यदित्वात्तुमपासकांतकरिष्यामिमयाचबृहस्प
तिरुवाच।।आवामयागतोप्रष्टुंत्वमन्नासिविवेकिना।।पत्रकार्यंमहाभागेतत्सद्धाकथयस्वनः।यदिस्मरसिकल्याणिपर्वे
द्दचरितानिवैतदाख्याहिमहाभागेदेवेंद्रस्यकुलद्वलं।सांवरायणपुवाच्यो।येवैपर्वमहेंद्रस्ततत्रप्रथमोहियः।तस्मात्पर्वंतो
रोपञ्चतस्यापिप्रथमश्चयः।तेषांपर्वतरायेवयेप्सितातखिलानहं।तेषांचवरितंकस्त्वंजानीतेन्पिगिरंसांचरे।मवंतराणपते
कातिषष्टांवतिद्दशाप्यरं।समभानेवकल्पचेस्मिमनूनांवस्तुतान्तेयात।।एवमुक्ताततश्चात्मानंमहष्टासातरायणी।।तथा
वदासष्टयो।पर्वेद्रचरितंमरतस्यापेनुवोपश्यामतोगतस्याराविषेचयेःनतमेनासमस्येवैरैवतेचाक्षुषेतथापेकवस्तुनु १४२

२५

अतः परपरात्मन् । तथाच्युतमेकुरुवांछितपत् । सपापदं पापहारमेव । अस्मतातांनतगोविदसदीदपनीप्सिर् । तदस्तप
ममेपात्मतत्कुरुष्वपुरुषोत्तम । एवमेवसमअर्चवार्थपित्वातथा तिथः । नैवेद्यंस्वयमश्नीयानत्तेसंप्रस्पयेच्युतं । ततः संब
ससारांते स्पर्षे पांतो च्छितेच्युते । वृतपूर्णंतांम्रपात्रं ब्राह्मणायप्रतिनिवेदयेत् । दातितोदक्षिणांदद्याद्दत्वातद्यायनामिति । तत 7
स्नसत्तमेवर्षेक्कुर्यादुद्यापनंबुधः । कायचिवीस्नातत्स्पतत्तास्वर्णमयी टयतदेवप्राणीखाप्पादिरासांतरापिणीमहासती।
रैप्यमपीसत्रानाशीसदेवसा । तत स्वापजपित्वातुमाल्पवस्त्रविलेपनैः । मंत्रेणानेनराजेंद्रप्रागिपत्पविधानत । वनिवंषेनद
तवेताम्रपात्रंघिजातयेतदेकवेलयाद्या । स्त्रप्रानुच्युतिकेशवः । घटास्सन्ताबनिर्दिष्टासांतापूर्णजलोज्वलाः ।। छत्रेपा।
नघुगोसीघ मेवंदत्वा विसर्जयेत् । कृतेनानेनराजेंद्रप्रातिमामेतिमानवः । संततेः स्वर्गविघाधेरैश्वर्यस्पतथेवच । यघासि
मतमत्संननततो — — — — — — स्यचेतेनरा ।। तस्मात्सर्वघपत्रेसमासत्तरुत्तपूजनेयजेता स्वपकामस्नतदेव।
पुरुषोत्तमकुलनबाच । अनापिश्रुपतेकाचितहृद्या स्वर्गमहाव्रता । नारीतपोधना मृत्वाअस्मातासंनरायणसमतत्सं
देहरासदास्वकांक्षि ।। माहिसाकस्पावित्वथकाजस्पवेदवराजंसतकस्मुः । पूर्वेजचरितां राजन् नृपप्रष्टे वृहस्पतिः । पूर्वेज
न्मरतः पूर्वोक्षयेवत्नुङः ख्युरेश्वरा तेषांचरितामिक्षामिश्रोतुमंगिरसावर ।। एवमुक्तस्तदाते नदेवेंद्रेणामरस्तुतिः । ब्राहधर्म

 तं तं स्वर्गदितं चामरं मतं । एवमुक्तास्ततस्तेन देवेन्द्रेण तपस्विना । अन्तर्यामि महाभागा यथा वां मरणं । मासस्ते प्रच्युतो दे
व । प्रतिज्ञारेश्वरः । यथोक्तं वृतया सम्यक् सर्वकर्माणि पूजितः । तस्यैव कर्मणो । च्युतिस्तस्मादागतस्य मे देवलोकान्निमित्त ।
 देवराजापदच्युतिः । स्वर्गरूपमयेः । श्चर्यसन्ततिं स्थापितो च्युतो । नरो वांछति तं नेच्छंतो मनीषिणः ततः प्रभुः । एवं ते पूर्वदेवेंद्र
रितं सकलं मया । तत्र वासा । तपस्त्वं च मासर्च्छच्युत पूजानात् ॥ यथा यत्कथितं देवश्रेष्ठ तीर्थ विद्धि देवेश्वरः धर्मार्थकाममोक्षा
श्च वांछतां विबुधादिपविघ्नौघराधनानां त्यरमासि विकारणं । तस्मात्सर्वं यत्नं कृत्वा देवराज बृहस्पति । तत्र येसु वंद्यः
साध्वी वेरनु स्थापितः सर्वतः । तस्मात्पार्थ प्रयत्नेन प्रतिमासं समाहितः । मासस्यापि च्युत पूजायां नवैधा सन्मनाः सदापे सा नरा
पणिका चरितेन वर्षाणि मयपरविधिना साधियो नर्पति ॥ तत्स्वर्गलोके मत्ति गयस्य कृताधिवासः । कल्पात् सुतापुत्रराते रयित ।
कुर्वंति ॥ इति भविष्योत्तरे ॥ सोमराय... नाम माहात्म्यम् ॥ ॐ नमो वामदेवाय सर्वाय सर्वकर्मसर्वदाय सर्वचक्राय स
म्राकाय नमो नमः नमः शिवाय सोमाय सर्वाणाय सर्वस्तवे । सर्वपाय सशूलाय सकपालाय सेंद्रवे । युधिष्ठिर उवाच । स
पताम्रकुष्माणां सार्णां वर्धितं सततं । कर्मणा जाप तेयेन तत्र नाख्यातुमर्हसि । कुरूपाणां च गात्राणां कुवेषाणां तथैव
च । न्यूनाधिकांतथा चापि तथा ॥ चांग तज्जापतेन्मतेः । सोमनैरेगौ नराणां केचिद्धर्षरूपाणां दुःखदं जापा तेजुतितश्रवण । १५५

हिदेवेन्द्रस्तस्यतस्यतपस्विनीतिदाज्ञायाद्वरितंतथाचसानारायणी। कथयामासश्चर्यंपति पापिकथयामिते शंकुक
र्णीतिदेतेंदेवमत्वास्वंतउत्तर्यः। सलोकपोलालसमरेविनिन्द्यसर। देवतेरङ्गस्यास्याघमवतं। प्रविवेशामुनिर्नेपः। ते
द्दृष्ट्वासहसासामासंशान्नाराप्यासलेलुठन्। दुर्गोपसहसात्मातंशङ्कुकर्णमिपाद्दितिः। दानवः। सकृतस्पेततस्मिन्नुपविवे
सर। इंद्राणपापीतिथानातागतावास्पतः गहं। अथः देवाः समाजग्मुर्नजाहस्कंरसिधं। आशीनंसन्कपने। प्रणिपातपु
रस्सरावासदेवापितन्नागतंद्दृष्टंदेवकंटक॥ त्वातन्नमनुघासंदानवष्टासहर्षिता। धन्योहं। कृतपुण्योहंयस्समेगृहे ध्वजः
शान्कसप्यासनस्वश्चद्दृष्टमम्योतिकेशव॥ ततः कारेसमालंजसपत्नानासमातपत्॥ चकारकंचयत्रहणंवांधवस्येवहर्षि
तः॥ ततः कृष्णस्कतरसागस्कन्दोस्प्रीसन्ने। शनैः पाड्यामसविहस्यानन्दतगेस्वान्स्वान्। समारदानंवंद्वेसोचलान्न्मा
सिथंडरः। निर्तिगामततः शक्करायामलाद्वागिरः। नुष्टावहरिमीशांनसषयोन्मादाधरं। एतद्दष्टुमयासक्कः वसः। साक्ष
रशामितिततः कुतूहलपरोदेवराट्तांनोस्थितां। उवाचजानामिकेथंत्वमेतास्तंनराणिपिणी। सानरायण्युवाच। सर्वएवहिदेवे
द्वाखपरिखममश्वरः। वंनुवचरितेचेवमेतेवायेमितितवे चरितंचमयातेषांश्रुतंदृष्टंतथेवच। इन्द्रउवाच। किंकृतंवदथ
मेज्ञेलपायेनैवमरुया। खलेकिंबसतिः। प्राप्तापथान्यान्येतकेनचित्। इंद्रोसर्वद्दतानांउपोषितमेयोकृतं। प्रश्नानतरेम

भविष्य० तस्मास्वप्युपोषितं नक्षत्रपुरुषं स्मागपुजयीत वाचरणः । पादौ मूलेन तथा जंघे रोहिणी अथ विश्वे जानुनी वा अश्विना योगे त्वाषाढे
चोरुमं सज्ञिते फाल्गुनाद्वितीयेत्रु कृत्तिकायत्नयाणाकरि । पार्श्वे मेढ्रपदे पुष्पेकुले रेवती स्तुच । अनुराधानरः प्रष्टो धनिष्ठा
१४५ प्रनिपूजयेत् । भुजपुष्पं विसाखासहस्ते चैव करद्वयं । पुनर्वसावंगुली श्लेषा नखस्थानस्तान् । ज्येष्ठायां पूजयेद्‌ग्रीवां श्रव
णेः । चततथापरे पुष्पे कुमुषं तथा पादौ । दशनानतनिपूजयेत् । आस्यं सातविशाखायां चक्षुःआसिकां । मृगोत्तमांगेन पूर्वे पूजयेन्नक्ति
तः स्पृविः चित्रायोगे ललाटं चभरणी भुतथा सिरः । संपूजनीयावि यद्विराद्रायां च सिरोरुहान् उपोषितो नरोऽन्नदेस्नानपञ्चगां
पूर्वकं वर्जनीयाश्च यत्नेन रसनंत विविनिद्दिशेत् । पूजयेत सनेस्कं नक्षत्रस्य च दैवतं सोमनक्षत्रराजानं स्वमंत्रैर्विधिपूर्वकं । प्रति
नक्षत्रयोगानभोजनाया द्विजोत्तमान् नक्षत्रस्याधिदैवाय दातं दद्याद्यथाशक्तितः । अनंतराये समुत्पन्ने सूतकास्यौचकोदितेयोः
वोपवासेन नक्षत्र । परस्मंपुनः । एवमायावसाने भुक्तपरिसमाप्यते । मासमासेतु द्वे । ते द्वयाद्विप्रांसोपस्करान्विता नक्षत्र पु
रुषस्येमं पूजयेतत्र भक्तितः । ब्राह्मणीब्रह्मा । णीचैव स्त्रालंकारभूषणैः । शय्यायाश्च यमं सत्र पुष्पमाल्यानुलेपनैः । सस्प
घायफलानि गां । सवत्सां पयस्विनीं । छत्रोपानमधुर्गं चैव घृतपात्रं तथैव च । मंत्रेणानेन विप्राय सकलां यनिवेदयेत् । यथा न
विशुतस्का नाभ्रजिनां जायते क्वचित् । तथास्व रूपता रोगयक्षस संयदिहास्तुमे । यथा न लक्ष्मीर्नायनं तत्समस्तं जनार्दन । त्वयि । १४५

स्तथा। नराणां योषितां श्रेयस्समस्तं जगतस्पतां। कर्मणा येन भवति तन्मे वद कथय प्रभो। लावण्यगतिर्वा कान्तिर्वा क्षयाति
मतिरूपे महामते। कुरूपं त्वधिकं सौभाग्यं समस्तं परमागुणाः। वाचपला वपुसत्कारविलासललिता गतिः। विद्वांना कुरू
पाणां केवलास्माहि जायते। स्वकारणं तु तापकर्म्म कर्मणा पतो भवेत्। तस्मात्तस्य समावत्य कर्म्म पद्मा रूपदं कृपया त्व वा
च। सम्यक् दृष्टं त्वया ह्यद्य कुपयो वा समृतं त्वय। कथयामि यथा पूर्वं वशिष्ठेन महात्मना। वशिष्ठमृषिमासीनं सप्तर्षिम
तरान्वितान्। पप्रच्छ मांधाता हृष्टः पादेन ऊवता मधपस्याः। सपरिष्टयं प्राज्ञा गा स्तुतिसत्तमः। यत्तस्तुष्टएव कौतेयममैवं
वदतोऽखिल। वसिष्ठ उवाच। श्रूयतां परं पुष्टत्वं चैतत्व स्वर्णिनि। स्वरूपतां मांणं येन योषितां चोपजायते। अनंगद्यविगो
विंदमनाराध्य चकेशवं रूपादिकगुणाः केचित्प्राप्यते येन कर्मणा। तस्मादाराधनी पत्ते विष्णुरेव च पसाखिनी। ध्रास्त्रप्रा
पुकामेन रूपसंपत्सनादिके। पस्य वांछति धर्म्मस्ते रूपं समनीगसौमपं। नहरत्पुरुषस्त्रेन संपज्जा पुरुषस्तेन संपत्स्पपुरुषोत्त
म। न रत्नांगयेता हरः। संपजयति योऽच्युतं। जन्मा सिन्ताराचा विष्णु रूपं गमता पते योषिता दियं रूपमिछत्या जगतः॥ पतिः सएव
राधीना ये मैन त्वत्रांगोजनार्दनः। अरुंधत्युवाच। नरतत्रे रूपा भगवान्य ज्यते पुरुषोत्तम। मुने येन विधानेन तन्मभास्त्वातुमर्हसि
वसिष्ठ उवाच। चैत्रमासात्समारभ्य विद्वांः। पाराप्निपजेतं पथा युक्तो भक्त्या वा तां निसामपत त्वतः। नहनक्तमेकमेक वै भक्तो।

नवि॰ ५ मृष्टेकापालिनंतिच । वसुः मलधनिष्ठाम्रु सद्योजातेतिनामचनामेतिपञ्जयेत्पार्थ ह्स्पंशतमिपाकुच । पूर्वोत्तराफल्गुनोवारुनमःख
दंगधारिणे ॥ दधाक्रूरपचतथोरव तारंदधारिणे । मृष्टंनृपन्नतथाष्ट षांकापनमोतमः क्षतिवासापतथा क्षतिः । कामक्क ७
१४६ दिवांवाकस्पारोहणीयोगेनमोचाय ॥ स्पतेतिवमगोतमोरोदस्तामेरवापेतिवैनमः । आर्द्रासुयज्ञावधरोत्वा एवेतियुधिष्ठिर न ७
सापुनर्वसौपज्यामृष्टोदंतविनाशने पुष्येनेत्रसंपूज्यंनमस्तेसर्वदर्शिनं आश्लेषायांललाटे चम्रववकापनमोनमः । पटाक्ष
चजटान्नवंजपेद्वर्वफाल्गुने । योगेचअवणेसोमधारिणे ॥ नमोक्षपासांकुशायभक्तिकायालसर्पेड्धनुधकम्पगजा । करातंगपुरं
धकांदिषिनाशनलापनमः । शिवाया । शिरःसंपजयेद्यातेतोधपंविलेपनं । ततकारन्नैत्योत्कर्षतैलसारविवर्जित । शालेपं
तंडुलप्रस्थंघृतपात्रेणसंपुतंतथात्सर्वंभुक्त्वे मुद्राक्षणापनयोत्तमशक्त्यानवेतदोषस्थारधिकेभ्याधिकंफलं । नसत्रेषुगलेषु
पेपारणंपंडवादिकं ब्राह्मणान्भोजयेत्तपामुडधारघृतादिभिः । कांचनंकारयेद्देवंतमपासरसंकारं । रुप्पांविलक्षणेक
त्वाचिरुधसलिविवर्जितं ॥ सोपधामकविश्रामस्यांतरावरणोगुनो । भाजनेपातस्थत्रचामराभनदर्पणैः । मधुपौरपिसं
युक्तांपालवस्त्रानुलेपनैः । ततस्यानिधापतांदेवतमलंकात्पगुणान्विते । कपिलांवत्ससंयातामविसालांपयस्विनी । सवर्णघ्रांगा
रूप्पखुरांसवत्सौकांस्पदोहनांदद्यान्मंत्रेण । पद्याफेनानाधिमभिलंघयेत् । पथनदेवसपतंतवपर्वततजातया । अस्न्पंहृत्वां
१४६

ममाघस्रन्मयक्तात्तथाजन्मनिजन्मनि। यापापनोदंकुरुतेसम्यकश्रद्धावतांसतां। अंगोपांगानिचैवास्यपादादीतिपसक्तिन १
स्वरूपाएपनिजापंतेममजन्मातराणिवे। सर्वाणिचैवनश्यंतिशरीरारोग्यकृतमसंततिर्मनसः। शांतिरूपंचातीवतोत्तव। वा
मधर्पेतथाकोतिपदान्यदपिवाखिलंदद्यातिनतन्नपुमान्प्रजितस्यचजनार्दनः। वसिष्ठेनपरस्यातंसर्वैततेनिवेदितंनपत्रपु
रुषंनामव्रतानामुत्तमोत्तमं। ह्यकृज्जानुनपनोलानंतंवमाराणलसे। प्रकल्प्यकृतानुंपुरुषोत्तमस्यचेपजपंतिजितकोपमनो।
विकारंकीर्तयनतुभवंतिकृतरूपदेहाः॥ इतिश्रीभविष्योत्तरेतत्पुरुषव्रतामध्यायः। पुर्माद्दिशत्याय। उपवासेप्यशक्तस्यतदेव
फलमिष्यते। अनश्नंसेनरोजायोकिमिष्यतसुत्सुतं। शिवपाोपरिमस्यानुक्तिसर्वस्यवामवेत्। नसत्रास्यहतंतेनवाधंका
यंविजानता। कृष्णनश्चाय उपवासेप्यशक्तानांनक्तंभोजनमिष्यते॥ यास्मितेतदपात्रयोस्मयतामसपंमहत्। शिवतत्त्वंपुरु
षशिवसक्तिप्रदायकं। यास्मिन्नस्तु। योगेतुपुराणेरता॥ प्रवदते। फाल्गुनस्यामलेपादस्यवादस्तंप्रजापते। नरायाधंहतं
चैवतत्कृतेतामिवपजतां। मिवाये॥ तिचहस्तेनपादेपपस्यतोस्मृतो। संकरायनमोमस्तुसोमपत्नौचित्राक्तपांडव। नामायजंचेस।
तामपजयेतुलक्ष्मीतनकू। वर्पोवि शालामुनिने। नारायतिपजयेत्। मेटंचैरानुराधास्कन्नतशामहरेतिच। कारेज्येष्ठाप्रवत्तथा।
कुरुज्येष्ठेतिचापयेत्। नानाख्यापनमोनाग्निः पूजयेमूलेनक्षत्रनि। पूर्वेत्तिराषाढेत्सुगपार्श्वपार्वतीपते। श्रवणेनपथाकुश्री।

घृतपयेत । नयद्वतो कुमो देवत त्वस्वत्पंकनिर्मितं रूपंत्नी पुसयोर्वापीश्चा स्वैवद्वतो किल । नव्वतिष्यादिक । किंचिद्वैवात्मर्व
तथाखितो विंतुजवाकजान्हसौम्यप्ररस्मितानमं । विष्याक्षितं सिल्मिनोर्तस्मिन्नेवदिते । पुनः तन्मासेवपुनः प्रापेद्वासरो
विधिनाग्रहे । स्नापयेत्सापसादः घृतघृतासेकारसंवुजिः । गंधवं । इनपुष्पैस्तवचचपेत् कुंकुमादिनातो पूर्णस्य कुंभस्य पृथ्वी ।
विन्नस्पचंदने । धूपदीपादिनैवेद्यैः ॥ रत्नैवस्तुपरश्चैः अर्घदद्यापतात्मा प्रमंत्रेणानेनयांडव । उपपत्रस्यतदानस्यत्र
पश्चिणमि । कातेश्तीच्छिरंतपश्चिरंयच्छिरंनपकोदृते । तवप्रसादनाईवसर्वमच्छिद्रमस्तातेस्वाहा । अमुकदेवतापतमः
पूर्वतोदक्षिणतपश्चिमोत्तरतः । विदिक्षूउपर्यधस्तादिकालेन्मोतमः । इन्द्रधर्मदंयो ध्यंते यं तेनमोनमः एवं पोच्यतम म
दौ जानुनाकटिसार्धके ॥ वरुक्रुइन्दिस्य पृष्ठ बाहुश्चाकासिरोनमः ॥ रोहिकामुष्मिकी नायकापी सिद्धिविसरवमे । एवंक्षमाप
यित्वातदेवरूपंविधानतः । ततो द्विजस्य कोंते ॥ यविधिश्रस्यो पपादयेत् । स्थित्वार्पमुखोविप्रो गृहीपादर्भपाणिमान् । वि
प्रस्परतिपच्छेत्राददाता चैवोत्तरामुखः । मंत्रेणानेनकौरव्य सोपवासस्वयं नतः । इदंवृतंमयापांडडवातमा मीत्पुरा द्विज । त्वां
वंत्वत्प्रसादेनसंपूर्णमित्यादिशक्तिते । ब्राह्मणोपि प्रतीच्छेतमंत्रेणानेनतद्ववं । वाचसंपूर्णमतः । पूर्णंपूर्णकाय दृतेनतेसं
पूर्णस्यप्रसादेनत्वचे पूर्णमनोरथः । ब्रह्मणापापानिनाषत्तस्तनुमोदतिदेवता । सर्वदेवमयाविघानतद्वेवतेमत्पथा । जलधि

संतत्यातथामेसंतुमिदपः यथानदेवश्रेपापे। त्वदन्येविद्यतेष्वाचित् शप्यांगवादित्तसर्वांघिजस्यजवनंतपेत् नेतविसी
त्वापतंदोमिकापकृतकउष्टापविति। दत्वापत्रकासनायः दनमिउमौलेः पश्चापिलोनोपिहितांतरात्मा। नत्तोपदांताय
गुणान्वितापत्रदेपमेतच्छिव। नक्तिपुत्तादंमशपातकि। मिनिनराणांपापपयंचेदविदोवदति। पावापानारीश्रुत्तोनिम्न
तपानतारमाश्रित्यश्रुमंगुरुंवा। नवंकपुत्रेर्नवंतैविपोगमासोतिउपंमस्कारहत्समुबं दंबशिष्ठतपुराजुनेतमहात्तंकुवेरेणपु
रंदरेण। पश्चार्तनादप्पाखिलान्पथामिविधंसमायातिसंशयोत्र। इतिपठनिमृणोतिवापर छोसिशिव पुरुत्तवचनः
स्यात्। अथनरकाशपतनशेषान्शिवगतंवतयतीदयः करोति। इतिश्रविष्णोतरेशिवतपत्रपुरुषरतनामाध्यायः। यु
धिष्ठिरउवाच। पादिवार्तुनशक्तोतिदृतंनसन्नयोरुपं। गल्युतंरसमाशल्पश्रत्पघाद्दतमुत्तमं। स्वर्णजापतेयेनपदचार्णपु
राक्षितं। कुरुप्रसादंयुत्वार्थमेतन्मेवक्तुमर्हसि कृष्णउवाच। साधुसाधुमहाबाहो कुरुराजयुधिष्ठिर रहस्य। नारहस्यंतत्त
पयामि इतोतमं। संपूर्णनामतश्चापि दृतं। सम्यक्फलप्रदं पद्मीर्णनिस्तारानिर्वृतिसंप। एकाकरकं। श्रवणरूपंतथ कीर्तयं
मसणंफलकांक्षिभिः। किंचिन्मुपप्रमादेनप्रतंतितनाधितं। संपूर्णतत्सर्वंचे सर्वं। व्रततेनेनपांडव उपदृष्टे विविधेर्महात्मा
राज्यपार्थित। घन्यकिंचिदेवः स्यादेतंविनाविनाथको। शत्संर्वचनवैतत्सर्वसंपंननरांशपः। कांचनंरूपकं ह्रप्याशिल्पिनोतेर

भविष्यो नि: साभिलाषमवेक्षित: । प्रद्युम्नो मन्मथस्तासां सर्वासां नंदन: पक: । निरासतमहं सर्वा विकारं ध्यान चक्षुषा । अशापत रु
१४६ दिन: सर्वा रिरिप्सति हृद्स्थमपि स्वयमनुप्राप्स्य भवनीका ममाः । ता: एतस्वावामुपस्पत्स्यावाप्स्यर्षपी कुलोकया: । मामबुर्व:
द्यो विदकथमेतम्रविस्मति । भर्तारं जगता नाशं नवंतमपराजितं । स्त्रियानुभावा चमुरारनवंतिमहाणीच । द्वारकावासित:
सर्वा तद्देवरूपा: कुमारकामनगाचनसर्वलोकस्य कथं नोगा नवामहे । शासनाच्चमनुप्राप्य नविष्यामि कथं पुम: । को धर्म
का: । समाचार: कर्यहृतिर्भविष्यति । तथाल्ला जप्यमाना स्तावाप्स्यपी कुले स्त्रिय: । मया प्रोक्ता पुवताल्ला संतापस्याश्स्यताम
यं । जलक्रीडावि । हारेषु पुरमोरसमानसे नवतातां सगणी नारदो प्यासमागत: । कृतासनस्कृतासर्वान वसो पारस: पुरान्न
प्रणम्यावलेपेत परिस्वष्ठ: सयोगवित् । कथं नारायणो स्माकं भर्त्तास्मादिति पोषणं तस्मा द्यूतमदानं च शापदानं रस्तुराज्ञ ।
प्याघ्य प्रदानेन मघमाधवमासयो: । केवणो पस्करान्सर्वान् वासुपाभ्यलेपस्त: नर्ती नारायणो नतंनविघ्यस्य मुनत्म
ति नक्तनोपममाणेमतूपसो भागमनसरात् । परिष्ठष्टोस्मितेवाल्प विप्रयोगो भविष्यति । चौरैरपरुता: सर्वाचेर्व्यांते सम
या स्मथ । एवं तास्त्वशापेन मवापेतच सांप्रतं तन कार्य: । संभ्रम: काश्चित्स्त्वामतं भपिष्याति । इन्द्राणी मपि परस्मसेत स्मरण ।
ध्वंचरामता: पुरादेवा स्करे पुद्धे स्ते पुष्य पुत: पुन: दानवा: सारसैन्ये पुरास्ससे पुनतस्कृतं: तेषां नारी सहस्त्राणि शतशोथ १४६

स्मारतातीतः। पावकः सर्वभक्षत्वं संप्राप्तेनेनरा क्रोऽपि कृतो विप्रैर्महा। त्यौगिः ब्राह्मणानां ताखवचनात् ब्रह्महत्याविनश्य
ति अश्वमेधफलं साध्यं प्राप्यते मानसेश्वरः। मामवान्मीकवचनात् कृतो गौतमस्य परशोम्यवसिष्ठचांगिरसनारदादिमुनि
वचनात्संपूर्णभिवतुते हुते एवं पः कुरुतेमत्पा हृतमेतत्सकरूप। तस्यसंपूर्णतां याति निश्चितं पत्युराबिनं खंडसंपूर्ण। ताय
तिप्रसन्ने हृतदेवते संपूर्णघततः। कर्त्तासंपूर्णाशोनवेदना। नोगानापालसन्का तिर्कसंपूर्णमनोरथः। यथेष्टचेष्टाचारी
तुब्रह्म। पापश्चिन्नमिदं प्रोक्तं पुराणं ज्ञानमेव च। गोकुले गोकुलानां च क्षीणपापात्मेष्वपुयोमितं एवं त्वमपि कौन्तेय संपूर्णक
हृतं। न्यानिपापामिमरमोह्रवशात् कृत्वा जन्मांतरे अपि नरो एसमत्सरेणसंपूर्णप्रजनपरस्य नरोनवंतिसर्वहृतानातियरिपूर्ण
फलप्रदानि। इतिभविष्योत्तरे संपूर्णहृतनामाध्यायः। युधिष्ठिर उवाच। वर्णाश्रमाणां प्रभवः पुराणेषु मया श्रुतः। पणपह्न
णां समाचारं श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः। कोऽसौ देवताकस्य किंहृतकिमुपोषितं। केनधर्मेणचैवंतास्वर्गमाप्स्यमनुत्तमं कृष्ण
उवाच। मम पत्नीसहस्त्राणिसंतिपांडवषोडश। रूपौदार्यगुणोपेतानामन्मथाप्रपतता। यूनांनानिर्वसंनसमयेवको किला
लिकुलाकुले। पुष्पितोपवनोत्कुल्लकल्हारसरसस्तटे। निर्भरप्यालगोष्ठीषु प्रासक्ता निरलंकृता। कुरगतपनः। श्रीमात्
मालतीकृतशेखरः। गच्छत्समीपमार्गेणमाधवः। परपुरंजयः सखानकंदर्पपरूपेणसर्वानरणन्मुसिनः। अनंगशरतताभि

त्योदरं । हृदयं रूपेशाय मानावा ऽऽकारिके तत्कंवायेति वैवं देनाम्नमावंद । जापन्न वामांशं पुष्पचापायपुष्पमनाय
पद्दक्षिणं ॥ नामोनंगायश्चैमौलिमितियेयायेतिब्रह्मजं । सर्वात्मनेति सततं देवदेवस्य प्रजपेत् । नमः श्रीपतयेतादृक्षि
जांकुशधरायच । गदिनेतनपीतपवस्त्रायशंखिने वनमालिनेनमः ॥ नमोनारायणायेति कामदेवायपतेनमः । नमः शान्त्यैनमो
रत्यैनमः । श्रियै । नमः पुष्ट्यैनमस्तुष्ट्यैनमः । सर्वार्थदेति चैवं संपूज्य गोविंदमनंगं तत्कमलाश्वरं धेमाौर्नैवे लपाक्ष्वे :
नैवेद्यैः शस्त्रजामिति । ततः आहृतानां धर्मात्मा ब्राह्मणवेदपारगान् आत्मशावपदैः पूजयेत् गंधपुष्पादिभिस्तथा । शालेयतंडुले
प्रस्थं घृतपात्रेण संयुतं । तस्मै विप्रायसोदद्यात् माधवः प्रीयतामिति । यथेष्टाहारयुंजीत नामेवविधिनक्रमं । आपर्यवे
मदेवोपमितिचितेवमर्पयेत् । यथादिष्टानिविधिंदृष्टान्कुर्याद्विलासिनी । सर्वभावेन चात्मानं अर्पयेत् स्मितभाषिणी ।
वमादित्यवारेण सदातत्समाचरेत् ॥ तंडुलप्रस्थदानं च यावन्मासास्त्रयोदश । ततस्त्रयोदशेमासि संप्राप्तेतस्य
भामिनी । विप्रस्योपस्करैर्युक्तां शय्यां दद्याद्विलक्षणां । सोपधानकविश्राम स्तरावरणां शुभां । दीपकोपानहच्छत्र
पादुकासनसंयुता ॥ सपत्नीकमलंकृत्य हेमसूत्रांगुलीयकैः । सूक्ष्मवस्त्रैः सकटकैः । धूपामाल्यानुलेपनैः । कामदे
वं सपत्नीकं गुडकुंभोपरिस्थितं । ताम्रपात्रासनगतं हेमनेत्रपटावृतं सकांस्यभाजनोपेतं मिक्षुदंडसमन्वितं । दद्यादे

सहस्रशः। परिणीतानियानिसुवर्णाऽन्यानियानिच। तानिसर्वाणिदेवेशश्रोवासवदत्तोवरः। वेश्याधर्माणिप्रवर्त्तध्व
मक्षनान्नपदारव्काः॥ नास्तिमंत्रोवरारोहेशतशःदेवकुलेषुच॥ राजानःस्वामिनस्तुभ्यंब्राह्मणायेचकुशासताः। तेषांगृहेषु
तिष्ठध्वंसततंचापिसततं॥ नाभिष्वतिनसोनाग्रंसर्वासामपिशक्तितः। नचैकस्मिन्रतिःकार्यापुरुषेधनवर्जिते। अ
नुमान्यप्रसाद्यश्वश्रुलंरोदेवबत्सदासरूपोवाविरूपोवाऽर्थसंप्रयोजनं। ननश्यतिभ्रातः। कार्योब्रह्मस्त्रामवा
मुपात्तनचापिमद्ययामेश्वेनाथंकाहि॥ सबुद्धिभिःसेपकश्चिद्वुलमादायगःसमेच्छतिवःसदानित्यत्वेचपरार्यंतः
त्सर्वदंक्षेनविवर्जितं। स्वामिवारेनकर्त्तव्योस्वामितासहस्वकारिचित॥ रूपायौवनदर्पेणधनलोभेनवपुनः। दासीगृ
न्वापिपापाकाचि। व्यभिचारंकरोतियस्वामितासहपापिष्ठापात्यपोगतिदेवतानामपिह्मणोचपुण्येकिसमुपास्थिते गो
भूहिरण्यधान्यानियदेयानिचसर्वशः॥ ब्राह्मणोभ्योवरारोहेकार्पणेवचतानिच। पश्चात्प्रकृतंतम्पगुमदेस्वामितल
तः॥ स्वामिवारेणसर्वानिरनुक्षेपंचतत्पुनः। संसारोत्तरणपायमेतद्वेदेविदेकिं:॥ यदास्यपदिनेहस्तेपुष्योवाथपुनर्वसौ
नवेत्सर्वौषधीस्नानंसम्यग्नारीसमाचरेत्। तदापंचाग्निरस्यापिसंनिधानंत्वमिष्यते॥ अर्चयित्पुंडरीकाक्षमनंगस्यापि
कीर्त्तितं॥ कामायपादौसंपूज्यजंघेवैमोहकारिणे॥ मेढ्रंकंदर्पनिधयेकटिंप्रीतियतेनमः। नाभिंसौख्यसमुद्रायवामायच

त्रविष्ण० संावानमत्तपेत् । अथ नरापंमघांवारकरान्नोमवासंकृत्वस्तंडिले देवानाताक्ष्वांधमुष्य धूपनैवेद्यपुष्पाद्भिस्तापूजये
त् दक्षिणपार्णिगृहीतो । एकेनावाहयेत् । यमराजानमावाहयामि कालमावाहयामि । चित्रगुप्तमावाहया
१५० मि चैवतमावाहयामि मस्कमावाहयामि । परमेष्ठिनमावाहयामि ततो मिमुपसमाधाय तिलाज्यं जुहुयात् । यमाय स्वा
हा कालाय स्वाहा । नीलाय स्वाहा चित्रगुप्ताय स्वाहा वैवस्वताय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा परमेष्ठिने स्वाहा इति ॥ अग्निमर्द्धेपा
तांत्वष्टशतं कृत्वा । स्विष्टकृतं कृत्वा ब्राह्मणः । स्वयमेव कारयेति इति निषामाःवांपः । अथ सौवर्णं कृत्वा कं ब्राह्मणाय निवेद
येत् ततो वृषभं गां घटं धातुवाणि पिष्टां गुडं जायवकंडनोपानहै । कांस्यपुंगां कृष्णवांवलं चामं स्वाहा ब्राह्मणाय दत्तो जापित्व
आशिषो वाचयेत् पुंडरीकाश्वमेधफलमवाप्नोति । सप्तकोटिसहस्राणि नाकपृष्ठे महा ॥ यत्ते । सप्तजन्मांतरपावत्
यमलोकं न पश्यति । इत्याह भगवान्बोधायनः वृतकामव्रति ॥ हतं वरेण सार्द्धं दक्षिणापयुतं तत्क समन्वितं । कृत्वा
व्रतं वर्षसार्द्धमथैकमेव या भूतं न पश्यति पुरं पुरुषः । कदाचित् । इति नवि ध्यानरे व्रतानां विधिः । कृष्णनवाय । अथा
तः । संवत्सरामिरहस्यं व्रतमुत्तमं येन जन्माघाति लक्षिपुष्टिः । अथेवोपजापते । सर्वेश्वरः सदा सोम्यजायते तेन पांड
वः । आदित्यवारहस्तेषु पूर्वं गृह्य विचक्षणः ॥ नक्तोक्तविधिना सर्वं कुर्यात्पूजां तथा रवेः । प्रत्येकं सप्तनक्तानि कृत्वा १५०

तेनमंत्रेणतथैवांगापयाविनी ॥ तथांतरंतपस्यामिकामदेवारावयोः सदाः तथैवसर्वकांतामिरक्तविष्णोमदममम
पर्यांतकामिनी देहात्मपामितित्वकोरव । तथाममापिदेवेशाशारंरक्षपाति । कुरु तथैवकांचतंदेवप्रतिगृह्णान्वि
तोत्तम । कोदात्कस्मोदात्कामोदासोत्कामादात्कामोदाताकामः । प्रतिगृह्णाताकामैतत्ते । इतिवैदिकमंत्रमारये
त । ततः । प्रदक्षिणीकृत्यविसृज्यद्विजपुंगवं ॥ सम्यग्दिनाद्विकांसर्वब्राह्मणस्यगृहंनयेत् ॥ ततः । प्रभृतिपोन्यापिरत
र्थीगृहमागतः । सामान्यसर्पं । वारेचसंसपर्देपापथेच्छया । एवमेकाकिर्जंशांतंपुराणा । त्वंविचक्षणं । तामर्चंपातय
सदान्यपस्वातदाक्षपा । आत्मनोपिपदाविष्णुंगर्जस्ततकाएजसं ॥ देवंचापुरुषंवास्या । उपरागोणवाजतः साधा
रनष्टपराधोमाधपदिष्टविधिनापथाशक्त्यासमापयेत् ॥ एतद्धः कथितंसर्वदेवेश्य । धर्ममशेषतः । पुरुत्वेतनपले १
तंदानवीपुतनोमेया ॥ तदिदंचव्रतंसर्वजनवताशुभ्रकाशितं ॥ सर्वपापप्रशमनंमनंतफलदायकं ॥ कल्याणिनानाक
थितंकुरुष्वंतस्मादानना ॥ एतत्सार्थमयापर्वणीपानांनुग्रहकारितं ॥ पुराणंधर्मसर्वस्ववेदपाजनसुखप्रदंकरोतिय
शेषमखंडमेतत्कल्याणिनीमाधवलोकसंस्था ॥ सापजितो [redacted] णो । दशेषैदीनैकृतान्नानमुपैतिविष्णोः इतिभवि
ष्योत्तरेकामदानंनामवेश्यादत्तं । कृष्णउवाच । अथातोहंताकोविधिंव्याख्यास्यामः । संवत्सरंचषण्मासांत्रान्मा ।

कांसंभाजने ।। शुक्लो वस्त्रयुगं छत्रं पत्रकमालानुलेपनं । गुडोदनोपहारं तु ब्राह्मणायोपनिवेदयेत् । बुधश्चंद्रद्विजजननो बोध(
ना सर्वदारुणं । तत्रा बुधबोधं कुलमेरजपुत्रो नमो नमः । अनुराधास्तथाचार्य देवानां पूज्यतां गतः । पूर्वोक्तक्रमयोगेन(
सप्तनक्तान्यथाचरेत् हैमे हैममयं । पात्रे स्थापयित्वा बृहस्पतिं प्रातां वरयुग्मछत्रं पतां पत्नी पवीतिनं यावकोत्र सहितं सदंडं
सकमंडलं । संपूज्य पुष्पतिकैरे: दीपधूपास्त्रुपानादिभिः । षंडपाखोपरां । त्र्येद्विजाय प्रतिपादयेत् । धर्मशास्त्रार्थशास्त्र
सज्ञानविज्ञानपारगः । बृहस्पतिर्बुद्धिमतां गोपदेवाचार्य तमोस्तु ते ।। शुक्रं ज्येष्ठासु संपूज्य सप्तपत्रिं जैनोत्तमः । पूर्वोक्तक्र
मयोगेन द्विजसंतर्पणेन च । सप्तमे तु अथ सं । प्रातर्द्विजान्स्तु तं पर्यभोजनैः । खेतपत्रैस्ततः शुक्रं सौवर्णं कारयेद्बुधः । रौप्यं वा
वंशपात्रे वा स्थापयित्वा भृगोः सुतः ।। संपूज्य परपानस्तु पाखेतवस्त्रावलेपनैः । अयेतस्य प्रदातव्यं पापसंभूतसंकुलं । दद्या
दनेन मंत्रेण ब्राह्मणाय विचक्षणः । भार्गवो भृगुशुक्रासि सप्तक्रमविशारदः । रत्वा ग्रहकृतान्दोषानाप्नुयाराग्यदेनव
म नलोनक्षपंन्नु यंग रात्वास्वरतर्यज । तस्मिन्दिने पूजनायं यस्त्रितयमादरात् । शनैश्चरस्य राहुश्च केतुश्चेति क्रमात्त्रय हे
मं तिलघृतैः । कुर्यात्तु होमान्त्रातु मंत्रवित् । अर्कः पलाशः खदिरो ह्यपामार्गोथ पिप्पलः । उदुंबरः । शमी दूर्वा कुशाश्च(
समिधः । क्रमात् ।। एकैकस्यात्वष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा । होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना वाप्यपसेन वा । सप्तमे तु अथ संप्र

नत्त। परोनरः ततस्त्वसप्तमे प्राप्ते ह्यो ब्राह्मणपूजनं। नाकं रसं सर्वं सौवर्णं कृत्वा पतेत मानवः। सा मयपात्रे स्थापयित्वा र
क्तपुष्पैः प्रपूजयेत्। रक्तवस्त्रयुगछत्रे उपानत्कांस्यान्वितं। पतेत स्नापनं कृत्वा लडुकान् नवति वेदयेत्। मंत्रेणानेन विडषे
ब्राह्मणाय निवेदयेत्।। आदिदेव नमस्तुभ्यं सप्तसप्ते दिवाकर। त्वं रवे तारयस्वास्मात् अस्मात्संसारसागरात्। कृतेतानेन राजेंद्र
न वेदरोगप्रमुक्तमं। इष्टसंपत्सुतप्राप्तिरिति पौराणिका विदुः। आतिसंवाद्दिना चैषां शांतिपुष्टिप्रदं शृणु। तद्विविद्यासु कस
ग्रहसोमवारं विधि च शृणु। सप्तमेति ततः। प्राप्ते दत्वा ब्राह्मणभोजनं कांस्यभाजनसंछन्नं राजतं राजतं यथा। पात्रे कहूपासे।
मराजं रचेत वगुडितं।। पादुकोपानहछत्रं भाजनासनसंयुतं। रथन्नारिक्षसंवत्सात् ब्राह्मणायनिवेदयेत्। मंत्रेणानेन राजे
न्द्र तच्छृणु प्रवदाम्यितिमरा देवजटाचेष्टी पुष्पगोसारयांकुर।। स्नात्वा मंगारकं ग्रहं स्तपते पंचान्नभोजनतः।। सप्तमेत्वथ संप्रा
प्ते विष्णातां ताम्रभाजने रक्तवस्त्रयुगछत्रं कुंकुमेनानुलेपितं। नैवेद्यं दत्त कांसारं पुष्पधूपादिकादिभिः। मंत्रेणानेन तं दद्या
त् ब्राह्मणाय कुटुंबिने। कुजन्मप्रभवो पित्वं मंगलाय पत्नते बुधैः।। अनंगलंविरत्सासुसर्वदा पच्छमंगलं। विशाखासु बुधं
ग्रहं सप्त तत्कारुपथा भवेत्।। सततं त्वर्थसंप्राप्ते विप्रान् संपूज्य कामतः। ब्रह्मण्योत। पूजयेत्तत्र रक्तवस्त्रैः सदक्षिणैः। स्त्रो
स्त्रस्य पूजनं कृत्वा भोजयित्वा द्विजान्मुमुक्षून्।। पूजयत्वापयथाम्नायं तेन्यो द्याद्धेदक्षिणां पुष्पं हेममयं कृत्वा तस्थापितं

खितः पथि नत्वाय पिप्पलस्याध्वः । उपलायं तत्र चचक्रमे । कल्पेजलपयौ नित्यं तत्रैवाश्रममंडले ज्ञात्वा समाक्षितोरौर
तेपे च विपुलं तपः । अथाजगाम भगवान्नारदो देसपारगः ब्रह्मादानवदनं मनाश्च द्विजबालकमक्षकं । रूपयानस्य सं
स्कारं चक्रे मुंजादि विधिने । वेदानध्यापयामास सरहस्यपदक्रमान् दैवं वैष्णवमंत्रं च द्वादशाक्षरमित्यतः देवस्यास्य र
नस्यास्य विष्णुध्यानपरस्य च । स तपश्चपिप्पलादस्य विष्णुः । घतस्य पंपयौ । वैनतेयसमारूढो नीलोत्पलदलच्छविः ।
चतुर्भुजः । पीतवासा शंखचक्रगदाधरः । सन्तवाचा मदानुष्टोवरं ब्रूहि यमिच्छसि । तमुवाच तदा स्तुत्वा समालोक्य शिशुस्तत
दा । नारदेनाप्यनुज्ञातो ज्ञानविद्यामपावत । दत्वा ज्ञानं स्वपदं स्वयोगाभ्यासं च निर्मलं । नानारिगमस्तु ग्रामीतन्नेवान्तरधीयत
ततो भगवानभ्यसत्ताना । महर्षिः सशिशुस्तदा । नरदं परिपप्रच्छ केनासं स्याज्जितो मुने । ग्रहेणाय स्मन्तेन बालरूपोपि उखि
तः । न मे पिता न मे । माता जो वितो भ्रातिपीडया । ज्ञातुमिच्छामि भवता स्तद्रूष्टिवा न्ममायद्विजोत्तम । एवमुक्त्वा शिशुः कोपात्
उज्वालरव पावकः । अलोकयगगनात्र मोपातयामास वै शनिं । पतमानो गिरेः शृङ्गे लयखंजो घनत्व ब्रह्मर्षिरेणापति
तं हृदयपाकर ॥ ममजमानुजं । नरानर्तग्रुजे ते पै । नारदे स्मृतामसः । रूपाद्धानतयाप्त पद्यरीघामो सवेशति अ
थद्वाल तथा पाता ब्रह्म हरुद्रं जपावका ॥ शनैः । संस्थापयामास रुचुस्वे दस्य सिंचते । नागयन्पिप्पलानश्चैनजावित ।

सेतत्के सर्पस्तात्तस्य तुष्टस्येवां पूजनं कार्यं विशास्ता एषामष्टसंख्यता ॥ यस्य देवस्य या पूजा तां तु कृतेऽस्मिः । प्रकल्पयेत् । परा
स्थपोपि कर्त्तव्य राजन् लोहमता या भृता : । कृतां ते सर्व एवैतान् सौवर्णान्वा थकारयेत् । कृष्णं वृषयुगं दद्याद्देवैक । स्प
क्षमानयमत्रास्मामा लक्ष्मक्षशरान्विति वेषध । शेमावसाने संवर्तितु ब्राह्मणायोपयादेयेत् । शनैश्चरनमस्ते स्तु नमस्तेरा
हकेतवे । कैतवे च नमस्तुभ्यं । सर्वशांतिप्रदो भव । एवं कृते नवेष्टस्य नोतिबोधनस्य भर । यदि स्नौ सौरविरुत्तो ना स्कारो ऋण ७
सह । कर्त्तुःस्थ मुष्किति श्रुति सर्वपीडाकरग्रहः ॥ सर्वेशांतिं प्रयच्छंति तानम्भाकु रुसत्तम । शनैश्चरं राकु केतुलोहपात्रे
पुष्टिमसेत् । कृष्णागरुस्यतो धूपो ॥ दक्षिणे वात्मशक्तितः । सर्पं तु मनुकुजवि । धोगुरुः शुक्रसौरान् हत्वादि त्तसहितानु
वितक्रमेण । संकल्प स्वर्णघटितान् द्विजपुंगवाय दत्वा पुनर्ग्रहेणेन न पीडा तेत्र इति न विष्णोत्तरे तत्रैव वृत्तं नामाध्याय :
कृष्ण उवाच पुरा त्रेतायुगे पार्थ नावर्षत् स्नाकरासनः । काश्यंति दुर्भिक्षा राजन्मासा राक्षसमंततः । ततो राष्ट्रं क्षयं विष्कम्भ
वातीवदारुणां । लवंगम् पिकाकाणं चौरव्यालमयाकुलं । तस्मिंनरा । कुलेकाले सपत्नीकः सवालकको । शिकास्य
गहं त्यक्त्वा परराष्ट्रमगाच्छनैः । मार्गे यथा क्षता तेन कौशिकेन महर्षिणा त्यक्तः । सवालको सौ कोष्ठेर्नरहिकुटुंबिकं । तस्मि
न्काले विशेषेण क्षुणात्रो मधमं चपे । कलावातिनि घृणं कमं ते मोको शिको मुनिः । सो पिवालो लद्दरां नो द्विगोवास्य

वि॰पो॰
२२९

दिकरणीयं तत्र । पश्चाद्दौ तत्तिथिसञ्ज्ञा देवेकेवला । स्तमयमात्रेणैव व्याप्तस्या । अथ विषयत्ता वा तां स
ध्याह्वापिनीयानुपूर्वोदायद्विवापरा तत्तयातयाक । मोणि कुर्वीत तथा सह हीनकारणं । एकोद्दिष्टविष
यन्निदं । यावेणोपि यद्यपराह्नव्यापूर्वा न लभ्यते तदापराह्नव्यापिन्यपरायाः प्रतिपादनार्थेत्र यद्दिप्रा
प्तिमघद्दिकास्यात् आयातं नपरित्याज्यं दैवे पित्र्ये च कर्मणि । इदं च मावकपसेतत्प्रतिपादयति यदा प्रति
दि । नमस्त्यंतं क्षीयमाणक्षतिथि सुप्रथमात्रिमुहूर्त्तमावास्यागासते । चतुर्दृश्यामपि श्राद्धं क्रियते तस्मा
दागतस्य तिथिरुदयकालोयं पितृपक्षादिकालइति तथा कश्मिन्दिवसे प्रहरद्वयमामश्चा । या समावास्या
प्रातः समये अमावास्या सपीठ क्रियमाणं प्रतिपंक्ति नवतिकृता यस्मादागतस्य तिथिरुदयकालोयं देव
यज्ञकालइति । । अथवा क्वोक्तिनावानादश्राभेकादशी सि । आपत्त्या विषमासि पि । पक्षिश्या आ
योदश्यां चादशी घटिकामुने । । अन्नमुने इति विश्वेषमुनि संबोधनात् । मुनेरेव्या ख्रिकारिलेखिनिर्दिष्टेनुग
ह । स्यतथा चगह स्वं प्रतिनिषेधवाक्यं । नागविद्धानुयायष्टी शिवविद्धानुसप्तमी । दश्राभेकादशी विद्धा वर्जी
नीयाप्रयत्नतः तथा । एकादशी द्वादशी । यत्रतत्र संनिहितो हरिः । तत्र । रुक्षुण्यातं मुख्यं त्रयोदश्यांनुमारणं अ
त्रक्षानुमुख्यामहारेण गहस्पस्ये । वाधिका रिक्षं । प्रतिपादितं । मनुयतेस्तस्य । अनुमुख्यां कांस्यायामता भि

ष्णएकैकत्रिमुहूर्त्तेकमपि इति मन्वन्तरदर्शनात्। संध्यासायंतनस्तस्तः स्मृतं तत्परं रजनी ज्ञेया धर्मकर्मसु विव
र्जयेत्। महानिशा तु विज्ञेया मध्यमस्थं प्रहरद्वयं न कुर्यात्स्नानं तत्र न चैवाचमनक्रियां। पार्वणेष्वपि चतुर्थ्यो
शुक्लाद्या प्रतिपदस्त्रयः दैवयोगाः सकालेऽर्थं प्रातःकाले च संगताः तस्माद्व्यंचचतुर्थ्येन्नोयोगः। प्रतिपद्दिक्षा
चित् रक्तांसितच्छिलं पंतिष्ठाति तिरेषाससनातनी पूर्वाह्णे दैवकं कार्यं अपराह्णे च पैतृकं। एकोद्दिष्टं तु मध्या
ह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तिकं। एकोद्दिष्टे पूर्वापराह्णव्यापामध्याह्नव्यापिनी तिथिः। साग्निहोत्रानन्तयदिनसप्तावपि
न कार्येति विज्ञेया यस्यामभ्युदितो रविः शेषवाक्यमुनयोरपि पक्षयोः पूर्वोग्रास्ना शुक्लपक्षेति स्त्रिज्ञे
या यस्यामस्तमितो रविरिति पुनः तयोर्द्वाभ्यां मत्स्यतरादिष्टाहानौ दौऽष्टम्यां। अथ व्रतविधिः। यत्र च तु
ईरूपा एकाद्यादि घने मन्त्रेण तं संपूज्य देवं ततो द्वारलवचणेव्रतं भुञ्जीते। इत्यादि व्रतविधिः स्मितत्र तिथि
सज्ञा वा ग्राह्या। यत्र चैकादशी मयानक्तं न कार्यमियं तिथिर्नक्तेन वा द्वेयणीयो न्यायादिना गृहीतं तत्र
यस्यामुपवासो विहितो नक्तादिकमपि तस्यां कार्यमिति। अथ व्रतस्नानसतिथिसमूहे द्वेरान्त्रयस्यामेस्ता
दितो रविः ततः कर्माणि कुर्वीत ज्ञानसद्धीनकारणं। मार्कण्डेयीयवाक्याविरोधिः। कृष्णपक्षेति तिथिर्ज्ञेया
यस्यामस्तमितो रविः। एवं च दिनद्वये पि अपराह्णादौ। तत्तिथिसङ्गावः स्यात्तदोदयादिव्यवस्थायाम्वाह्या।

मासमे। संपूर्णं चार्द्धरात्रे चेदुदयात्सा समये चेति। तस्यास्पर्शे सति अन्यथा द्वितीयदिने। इत्युक्तं अर्द्धरात्रे न्यूने। पूर्वेऽ
ह्नि केवासंक्रान्ते मन्यदिनस्पर्शीयदा नोत्राः कालः स्यात्तदा द्विनद्वयं तो गः तयुतन्यूने अर्वाग्दिने ह्नि केवासं
क्रान्ते वेतियदुक्तं। अर्द्धरात्रे कलान्यूने यदा संक्रमते रविः। तदा पूर्वे दिने शेयाः। कनाडीते परेहनि। एतत्समा
द्विनरात्र्यभिप्रायेणार्की कुर्मो ऽत्र प्राना ऽस्मत्त्वेति वाक्यानुगत्या प्रोक्तं। अथायनेत्रित्वा कर्कटके ताडो मकरेतु
दत्तुगाधिका। तविष्यत्ययने पुण्या अमीते वो त्तरायणे। कर्कटके मकर इति वसप्तमी समीपे। कर्कटकसमीपे यद
यतं तद्दक्षिणायनं मकरकर्कटसमीपे यद्गतं तदुत्तरायणं। नपुनः कर्कटके कर्कटसंक्रान्तावेति। अयतं हि सं
क्रान्तेः प्राग्गौः माहेरक्षाति: पञ्चं प्राप्ति तस्मिन्नपि तत्तथा च। स्मृतावयने विषुवे चैव सूर्यसंक्रमणेन पोल्पयम
विषुवतीसंक्रान्तिः अपरयुक्ता तिमध्ये विषवति दानं विष्णुपदे दक्षिणायने चादौ। षडशीतिमुखे तीते ता
मोदगयते चतुरिफलं विषुवन्मे समनुलयोरर्थाय नाङ्गौः समदिनरात्रं यत्र मध्येऽर्त्ति च तत्समीपकाले विषु
पदानि तिर्नुक्तं न तस्यप्राक्तिकेन्यो वोगायनां गौरादौ न विष्णु सामीप्ये। दक्षिणायनं व्याख्यातं। षडशीतिमुखं
मिथुनसंक्रान्यकाल्नमीनेन्यः पर्वेण इतितस्मिन्नतीते नूत। सामीप्ये उदगयनं व्याख्यातं विषुवत्यादम्। इतृते २२०
स्यात षडशीतिमुखेद्वयं। तथा विष्णुपदेष्वाणि। पुण्यानि मुनयो विदुः। अथाधिमासकः। अथाधिमासकः अ

कादिषाम्रगहस्थस्यैव कर्मानुष्ठाधिकारः। एकादश्युपवासमात्रे नुपनीतस्याप्यधिकारोऽस्ति यथा। एकादश्यां न
भोक्तव्यं पक्षयोरुभयोरपि। वनस्थयतिधर्मोऽयं शुक्लामेव सदा गृही। अथ संक्रान्तिः। अयोकस्योऽनुभोऽग्र
गोऽन्यस्य परतस्तावद्देवानु। पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्तेः स्नानदानजपादिषु। एतच्चावश्यं ज्ञिति विमर्शादर्हि का-
लोपलक्षणपरं। मतः केंद्रस्थिते र्कसंक्रान्तिमध्यं प्रायेण स्यादित्रिंशत्षोडशघटिकापश्चिमो वाद्यंतकालो
नवतः। एवं च मतिमकरसंक्रान्तिपदाघटिकार्द्धरात्रे चापकुंभयोश्चतदर्वादिवासनीयाः यदाघटिकात-
स्य परस्मिन्नहनि यथोक्तमर्द्धरात्रमतिक्रम्य यदा संक्रमणं तेरवितस्तद्द्वितीयदि यत्ते स्नानदानादिकार्यमे
त्। यदा मकरेऽर्द्धरात्रे एव न वर्तिरात्र्यर्द्धं च सार्द्धषोडशघटिका मध्ये तत्तदा प्रोदः। यस्य प्राशिमः स्थितिविमर्द्धेका-
लावुभौ नवकः तदा पूर्वदिने न कं स्नानादेरविहितत्वात्। अपरस्मिन् दिने तृदयस्य पितृवाहुषा का लेस्नात-
स्य विहितत्वाद्द्वितीयदिने कार्यं। यत्तु कर्कसंक्रान्तौ पुत्रजन्मनीलादौ रात्राय पिस्नानदानं तस्याधिकारः तस्यमा-
सन्नकाले मतुनमीकवक्राकाचन्द्रवेशतरानामपि। यच्चावौपि पुत्रसिंहयोश्चार्द्धरात्रे। पूर्णकालोऽक्रतोवास्यात्
तदारात्र्यर्द्धस्य लघुत्वात् तत्तन्नयदिनस्य ची नोयाकालः स्यात् तदा दिनद्वयं नो यावदाह। अर्द्धरात्रे कलाकृतेपा
दासंक्रमतेरपि आकुदिनद्वयंपुण्यं गार्ग्यगालवौ समाः। अथ संक्रान्तिषु च श्रपूर्णो वार्द्धरात्रे मुदिवा पुण्यला-

नवेत् । सा तिथिः सकला ज्ञेया पित्रै दैवे चापराह्णका तथा । अवशिष्टां तरं वर्द्धमानस्याप्यस्तोदयगापूज्यते ति
थिः । यदापञ्चदश्यां यां तिथिर्दास्याद । पराह्णकी पूर्णा ह्येकादशी पूर्वा दिकान न कर्तव्या यत्र पर पुतान स्यात्
श्राद्धकर्मपूरणो । अथ ह्येकादशी षष्ठीत्र्ययोः ह्यचतुर्द्दशी एताः । परयुताः कार्याः पूर्वेण संयुताः युग्मास
क्तं नूतानि पदमुनी वक्ष्यंध्रयोः रुद्रद्वादशी संयुक्ता चतुर्द्दशी नृपा पूर्णिमा । प्रतिपत्सप्तम्यमावास्या तिथ्यो युग्मे
ग्मं महाफलं । एतद्व्यस्तं महादोषघ्नं वदंति मनीषिणः । न षष्ठ्या ग्रहसंयुक्ता कालिकानुसंयुक्ता यद्दिहि द्विपराम
वेत् तत्राप्येकादशी नास्ति द्वादश्यां चाप्य संयुता तथाप्येकादशी कार्या वृद्धादनृपाय दास्याद परेहनि द्वादशी ह्या
द्वादशीहंति पूर्वे स्मिन् पारणो । द्विरूपूर्वैघ दैशाम्या संयुता मेकादशीयापि त्यज्या पाहे कारेकादशी कलायुक्ता
द्वादशीमुपोष्य मेरेघ होद्वशंयां पारणम् सि सिमि सिपूर्वे व वचनस्यार्थः । तस्मात्पूर्वैघाः पोवलामपि द्वादशी मुपो
प्यपरेघु द्वादशी कलायामपि पारणं कर्तव्यामिति । अयं स्यार्थः । अतो वा द्वादशी पारणमात्रमपि विवर्जितं । द्वा
दश्यानुगतास्ये मेकादशी नोपोष्येत्याह । स्कंदपुराणे । संभवे सति वाक्यं यदा षष्ठी समाप्ता कलामात्रापि नद
दृश्यते तदा पंचमी विद्धापि नैवेति स्कन्दवचनात् रेणसतिथिकार्ये वातुल्यादि कप्यते ऽन्यवस । चोक्तं तथा सप्तम्यापि । २३१
दृष्टी विद्धा कलामात्रा मह दृश्यते तदाष्टमी । सप्तमी त्रिवविद्धावतो पोष्याय वर्षं विदं । नागविद्धा च या षष्ठी

धिमासे प्राप्ते तस्माद्धं वत्सरस्य परिग्राही नसेकादशपादिकर्तव्यं तथा संवत्सरान्त्यान्तरे। यद्यधिमासः स्यात् । तदाग्नी
दिनमेकेऽवृद्धिं नयेदितिस्मृतौ। यस्मिन्वर्षेऽधिमासः स्यात्तस्मिन्मृत्युस्त्रयोदशी। दशाग्रे पक्वनामाघपूज्यो मासे।
हारमिति पुराणे। यदा पुनरेकस्मिन्वर्षे द्वावसंक्रान्तौ मासौ भवतः तदा नत्तरोऽधिमासो भवति सनुपूर्वः किं।
नुपूर्वस्मिन्मृतानामेकोद्दिष्टं पुत्रांडे णमासेन न वेश्यासी भूत्वा भावं तरं भवति न पापश्चिन्निरोधेकवत्सरे च। नैकेवेना
प्रवृत्ते तेभ्य कालकुंभौ सायं। फाल्गुनादि तिन्निन्निरोधीभ सेयो चैत्र वैशाखादिति वृसंतः वृषमिथुनौ ज्येष्ठाषाढा
पितिपीषः। तदनंतरं वर्षमोलत्यप्रे हापत्यस्याशायं विवाहादौ निषेधस्तु नपयामे केद्वपाणाम्नाः किं त्वयनांश्रव।
णात्स वृद्धिश्राद्धकालादारभ्य अनुप्रवृत्तिस्तथाच वाक्यं। मंत्रालोव ज्ञे येच संप्रत्ते प्रवेशनम्। श्री ष्मा हे तत्स्वेनु
ज्येष्ठं ज्येष्ठस्य वर्जयेत अयर्लीयो नरां पूर्वमेकादश्यां तिर्णं तमपि पुत्रवद्विनोप्रतो मुनिर्णेयाः तत्र निषेध्यथा
नन्त्रां स्वेन पिवेत्तोयं न तद्भ्याकुम्भमूकरो। एकादश्यां नतुंजीत पक्षयोरुभयोरपि तथाप्राणात्यये पिनाम्नीया
त्कूर्मभूकरो हितात्। एतानि वत्रेप यति भूकारः अलक्षणेत्सामत्स्यो रोहितसंति ततः चक्रांकितस्कथः कूर्मेस्त्र
यमेतत्तलम र्जयेत ब्रह्महा सतवेन्नूनं कारायोगुरुतल्पगः विद्वेचयति यो मोहादेकादश्यां सितासिते। कृत्वा।
स्वैकादश्यां। पूर्णो वाकृ की तिथि रूपवासादि मुकर्तव्ये त्याह। नादि पुराणे वृतीयवासमियम अष्टिकैकायद।

त्रनिप्रो० व्रतं कुर्यात्तु तत्र वानागही । सर्वैकादश्यां दिनक्षये मत्स्यपुराणोक्तेर्द्वादशी द्वादशी च यदि शेषस्तत्र यो दश्यां
२५२ उपवासं समाकुर्यान्न पुत्रपौत्रसमन्वितः काम्ये तथा । पुत्रादिपुंसः स्य प्रपद्यमाने चेदृश्यं । अतः काम्योपवासा
दिषु कस्यताधिकारः । कृदानीमिति कर्त्तव्यतोच्यते मिथ्याभिन्नाषणं मूत्रं दिवा स्वप्नं प्रद्युम्ने पुनं । एकादश्यां ना-
कुर्वीत अपया सपरो नरः । तथा । असकृज्जलपानं च ताम्बूलस्य चर्वणं । उपवासं विनश्येत दिवा-
स्वपाच्च मैथुनात् । केचित्काम्यनिषेधमेतदेवमाहुः । तन्न करणोपायात् अकाम्यव्रते नानिषेधाद्विष्णु
प्रीतये यदीच्छेद्विष्णुना वासं पुत्रमात्मनि संपदं एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि । एकादश्यां तु भुंजा-
नो विष्णुलोकाच्युतो भवेत् तथा निष्क्रामति यो हष्टे एकादश्यां सितासिते उपवासं तु मूढात्मा विष्णुलोकं न या-
ति वराहपुराणे एकादश्यां निराहारो यो भुंक्ते द्वादशीदिने । अन्यो वा यदि वा कृष्णे तद्व्रतं वैष्णवं मतं । द्वाद-
शीदिने नो कर्तव्यं न त्रयोदश्यामित्यर्थः । तथा । त्रयोदशी पारणो दोषमाह । विद्धायामेकादश्यां कार्यो द्वादश्यां चे-
न लभ्यते । द्वादश्यां द्वादशीं हन्ति त्रयोदश्यां तु पारणे तथा उपोष्यकारणे प्राप्ते द्वादशी न त्यजेद्बुधः । दशम्या-
पि च विद्धैव एकादश्येव धर्मशास्त्रे । नारदोप्याह त्रयोदश्यां यदा न स्याद्द्वादशी घटिकाद्वयं । दशम्येकाद- २५२
शी मिश्रा सेवितव्या सदा तिथिः तथा न यो यैकादश्यां यस्मात्त्रयोदश्यां तु पारणं । करोति तस्मान्न त्रयं पति द्वादा-

दशम्येकादशी तथा भूतविद्धा सिनीवाली तन्न तत्र हि तं चरेत्। तथो पद्मपुराणेपि माह। स्कंदपुराणे। दशम्येका
दशी विद्धं संधारी ता सुयो मितां ते न पुत्रस्तु तस्य हंका यं ग्रोणी ति सहे ति वचनात् तरं दशी यदि दशम्या भुक्ता या
यामि पिरे कादशी न चेत्। तत्रापत्य विनाशाय भक्ष्य स्वस्तु रक्षा मिश्रति। अथ याहस्ता रदः दशमी नोपसंयुक्ता मु
योध्ये कादशी किल। सन्त स्तरक्ष्य ते ते न हन्त रोधर्मेणेमुच्यते। यदे च द्व व नं म ध्याह्न ध्यापि नी यास्या नि विः पूर्वीय
रापिवा। तत्र कर्मो णिपुत्री ति हासह दी न कारणं तथापरे भागो द्वादशाड नाडी नि द्विवं पंच दशमि मिस्तथा। भूतो
ध्वाद शनाडी नि विंवेध योचो नरांति थि मिति। तदुपयासाद न्य त्र तत्र हि संयेकं न्ना युताधिपस्य प्यमं त्याद शमी युता
पिका यो। न यल क्षण प्रा मी स्माह। विष्णुपुराणे वचनां तरं नूलप विकल्पौ व्या याति थिः क्षय या सिनी। दशम्ये
कादशी यत्र तत्रोपोष्य मूतं चरेत्। फ ले कादश्यां भे यां धिदशी पो मपुराणमा ह क्यारा तिति: कंड हा ये तु संक्रांतो।
येकादश्यां शिते तरे तु वा सं न कुर्वीत फ स वं फ दा यात्। तथा संक्रां तां तु य या संतु मकु ले कादशी द्विने चं
द्र सूर्य ग्रहे चै व न कुर्यात् पुत्रवान् गृही। अत्रापवाद चंद्र सूर्य ग्रहे चायां षा त्वादेशा च मु क्त योः। अमुक्त स्त
गयो दृष्ट्वा त्वा परे हनि। अस्मिन्विषये रात्रावपि स्नातव्य स्तोका व्यं संक्रांत्या मुपवासेत मासो न युधिष्ठिर
म घायां पिंडदाने न ज्येष्ठ पुत्रो वितत्य ति। तथैकादश्यां च कृष्णायां संक्रांतौ च रवे स्तथा॥ पारणं चोपवासं

त्रविधौ०
२५२

हरिः तत्र कलान्यूनं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणं तदा द्वादश्यामुपोषणं कर्त्तव्यमित्याह । एकादशी कला यत्र प
रतो द्वादशी भवेत् । उपोष्या द्वादशी तत्र यदीच्छेत्परमां गतिं वराहपुराणे । द्वादश्यामुपवासं तु ये कुर्वंति नरोत्त
माः चसमासमेव पञ्चंति सप्तजन्मकृतं पापं यहामणः कलाप्येकादशी । यत्र परतो द्वादशी न च तत्र क्षतन्यूनं पुण्यं त्र
योदश्यां तु पारणे हरिदिनत्वमपि दत्तरात्र्यपयुज्यते । यदि दशम्येकादशी द्वादश्युपोषणं भवति तदा चैव दोषो दिन
त्रयदोषस्पर्शनित्य । प्रातर्ध्येव वृते नास्ति यद्येकादशी । द्वादश्युपोषणं वतः त्रयोदशी न स्पृशति तदा त्रयोदश्यां
पारणे दोषो नास्ति । द्वादशी सञ्ज्ञावे सति त्रयोदश्यां पारणे दोषो । यदा द्वादशीजातिः स्पृशति तदा कार्यं त्रयो
दश्यां निषेधः । पारणका दिने यदि सप्त द्वादशी सञ्ज्ञा चेत्सति । त्रयोदश्यां पारणके दोषो नापरथा । यदा चैका
दशी द्वादशी त्रयोदश्युपोषणं भवति तदा नित्ये पुत्ररहितस्य । नो उपवासदोषो नास्ति यदि पूर्वैर्घः दशमीविद्धा न भ
ति । अपरेद्युः एकादिनक्षयो न वसति तदा । काम्ये पुत्रादियुक्तस्य च दशमीविद्धदिनक्षये वा न तत्र निषेधस्तदा
प्रातर्व्येहृते वप्रासणं वाक्यं प्रमाणीकार्ये । तस्याश्च फलमेकादश्यां इति विहितं दशमीयुता । पारणं च त्रयोद
श्यां विप्रवाक्यमतो हितं । यां एष गुरुणश्चैव पूर्वी वा यदि वा परा । सैव तत्र च ताका यो न कुर्यो दश्यां पारणं तः ह
ताविद्धं तपविद्धं यविद्धं यज्ञसंग्रहेत विद्धं भवेत्तस्य विद्धं द्विजैः कृतं । अष्टादेवा हतघ्नाति आपो मूलं फलं पयः ह

त्रपोद्वादश्यैवनु । एतानि विवर्ज्यानि द्वादशी सद्भावे । सति त्रयोदश्यां पारणे दोषं दर्शयति । दशम्यापि युता यो
ख्याद्वादश्यांपापारणंक्रियते । नपुनस्त्रयोदश्यां यद्यपि पुनः कलामात्राप्यसपि । द्वादश्यां तत्काले पारणं । कर्त्तव्या
तितदाद्वशी युता न कार्यो किंतु द्वादशी युक्तां कृत्वा परेद्युः कलामात्रायां द्वादश्यां पारणं क्रियते न त्र
योदश्यां यदानु द्वादशी न नतिः । सरति दिनद्वयमो । वा न यति तदा दिनद्वये त्रयोदश्यां पारणे दोषो नास्ति
काम्यं विना पुत्रादि सान्ता धृते पुत्रादि रहितस्येत्यर्थः । तथा चोक्तं स्कंदपुराणे । कलाप्येकादशी यत्र द्वादश्य
नुगाता नवेत् दिनद्वयोरि । संपूज्य न दशम्या कदाचनेति दर्शयति । एकादशी कलामेकामुपोष्य द्वादशी
मरः । त्रयोदश्यां नु योतुं क्तो विष्णुलोकं स गच्छति । यत्र पूर्वे षट् दिनद्वयः । तदेतद्वचनं । वैष्णवतायानुगताया
द्वादश्यामेकादशी स्पृसेत् । तस्यामुपोष्य विधिवन्नरो न क्रफलं लभेत । अस्मिन्नेव विषये श्लोका । त्रयोदशीय
त्र तत्र संनिहितो हरिः । उपोष्य रजनीमेकां ब्रह्महत्यां व्यपोहति । तथा एकादशी द्वादशी यत्र तत्र संनिहितो ह
रिः तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां नु पारणे । तद्दिनद्वये अतिरिक्तोऽपि एवं । यदा च द्विवादि वलादेकादशपतित्र
योनवेत । काम्येनु फललक्षण निरर्थवाद्यः । अन्ये मुकभोतरं फलांतरं कृतेः । अपरे पुनराहुः एकादशी युक्ता
द्वादशी न च दिनद्वयः । त्रयोदशी पारणं च तद्विषयान्येव माद्विववानि यत्रैकादशी यत्र तत्र संनिहितो

नविष्यो० पोजनं। त्रिंशत्पितृसमन्वितं च द्वादशीमुपेता निर्वैशयः द्वादश्यां पारयन् ये ये नित्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते। मैत्राद्यपादे स्व
२५४ पतीह विष्णुर्वैष्णवमध्ये परिवर्त्तते च। पौष्णावसाने च सुरारिहंता प्रबुध्यते मासचतुष्टयेन संध्यापूर्वे परस्
पवासः स्यात्पूर्वोक्ते स्वापबोधयोः। अपराह्णे यदा तौ तु अहस्तदा नियमं विदुः तस्मान्न स्वपिति दिवा विष्णुः
रात्रौ नैव प्रबुध्यते द्वादश्यनूराधामध्ये तुलसं योगात्याद्ययोगेन कार्यता। यदि द्वादश्यां पारामुक्तसमंतं न भवति तदानूपायन बो
धनमोक्षदा यापादेन ग्राह्यः किं तु द्वादश्यामुक्तकाले स्वापयोर्द्वौ कुर्वीत स्वापावर्त्तन मुष स्थानसा पाठे कार्त्तिवे
द्वादश्यां सितपक्षे करोति वदप्रमुः आदिमध्यांतपादास्तु रात्रौ वा यदि वा दिवा। द्वादश्यामेव कर्त्तव्यं स्वयुप
स्थानकं हरेः। यद्यन्यतिथौ रात्रौ मैत्राद्यपादेन न भवति बोधनेचान्यतिथौ पौष्णात्रिपादेऽद्वादान नवतितदा
द्वादश्यामेव शयनबोधौ कार्यौ विलंबैः। राकाद्यनुपी समारभ्य यावन्मासचतुष्टयं। वेधको मित्रनाशीयान्मा
स्यं मासं च किं तैः आनाकासितपक्षे सुविष्णोरमिततेजसः। अक्रांतद्वादशीं प्राप्य स्वपन्ति प्रबोधनं। आ
माकासितपक्षे मैत्रश्रयणरेवती। आदिमध्यावसाने सु स्वयार्हत्यापितेहराः। कस्मपक्षेद्वन्म्पादौ नूर्प यां
ति दिवाकरः छिरामाठासविज्ञे यो विष्णुस्वपति कर्कटे कर्कटस्वेसह स्ताग्नौ यदा स्वपति केनुवः कन्यां। २५४
गतेता दाना नौकर्त्ते व्यातवंदु लक्रियां। दक्षुमीस मतिक्रमप्यवदासंक्रमतेरविः अंस्यौ यांतौ। न तौ मासौ मका।

विप्रब्राह्मणवाक्यं च गुरोर्वचनमौ । पक्ष एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च । उपवासेन दानेन न निर्द्वादशि
को भवेत् । अष्टाद्धि च्यं द्वादश्यां व्रतरहिते भवत माख्यं । एकभक्तादिकमपि तत्कार्यं तथा । यदा द्वादश्यामी विघ्नाः पू
र्वेद्युस्तत्रायदोषात्परेत्येव समं नयं इष्टं भवति । तदा प्रारब्धे व्रते पुत्र पुत्रौ गुरुवचनात् । एकभक्तेनोपवासे भक्ते
न निर्द्वादशिको भवेत् । द्वादशीव्रतसंगो भवतीत्यर्थः । आवर्णे योगेनु एकादश्यां दशम्यो रूपवासे विकल्प आ
ह । विष्णुपुराणे याकाश्चित्तिथयः प्रोक्ताः पुण्या नक्षत्रयोगतः । तासेवद्भूतं कुर्याद्न्यत्र द्वादशीं विना । तथा मत्स्यपु
राणे । द्वादश्यां पारणं [illegible] श्रवणं यदि स्यात्पोष्ये काद्शीं तत्र द्वादश्यां पूजयेद्धरिमिति वचनात् । द्वादशी
श्रावणयुक्ता एकादशी यदि । सर्वेषु वैष्णवो योगो विष्णुशृंखलसंज्ञिकाः । तस्यामुपोष्य गोविंदम
तः संक्षीणकल्मषः प्राप्नोत्यनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिदुर्लभां । विष्णुधर्मे । मदा च बुधुर्ला द्वादश्यां न तत्र श्रवणं
भवेत् । तस्यां स्नातः सर्वतीर्थैः स्नातो भवति मानवः । संपूज्य पूजया वर्षे समार्थं फलमश्नुते । एवं उपवासह
स्यस्य जयमाप्नोति यत्फलं दर्पं सहस्रयुगानि तत्तथा चैव विप्रभोजनं । असमार्थे हि ते पूर्वेद्ये वकुर्यात् तातंत् । म
अदेवचनं । सूतकेपि नरः स्नात्वा प्रणम्य मनसा हरिं । एकादश्यां न भुंजीत व्रतमेतन्न लुप्यते । इत्यनंतर एका
दशीव्रते इर्षव्यं तथा मत्स्यपुराणे । कांस्यं मांसं मसूरां क्षौद्रं लोभं वितथभाषणं । व्यायामं च व्यवायं च दिवास्वप्नम

स्वाप्नबोधितेहि भवती कर्कराशौ मूले स्थिता तिष्ठति सा न वक्ष्यां हर्येन पादे जातो हिताय यतः पादौ निद्रामध्येष्व
वणे याय यदा न वेत। तदादेश्याः समुत्थानं न वक्ष्यां दिनमागतः। पूर्णे द्वौ मिथुने भिको यदि न वेश्मा समस्तदा।
कर्कटे नूते वुध्यति न स्त्रिके मततावान मासे श्चवुन्निहरिः कंन्यायां स्कन्द्राची पतिः करगणां संयस्तनोति।
एतेद्युर्या वापि यदा गतेतदा धि प्यन्येत पोवं करा। यच्छिह विधिवत्कर्तुं यस्यां तिथौ यद्दीरितं भवति विपदे।
कर्मैश्चं स्यातदन्य दिने तत्कृतं तदिति यतः। श्रौतस्मार्ते क्रियातिथिनिर्णये यत्प्रकरणमिदं नैवक्रमो भवति जा
नुषिदेवतस्य विद्यमानाफलं नतेवचवः अतिष्ठां संदेहमोहरहितः प्रतिते स्विवादे यस्य स्फुरत्यासितणासि
थिनिर्णयोयं। यः स्त्यर्थे विदां पुराणनिरताः श्रौतः क्रियातत्परा ज्ञानं तिथ्यवहारमार्गमतः सांनिध्यो दितो
ज्योतिर्विपश्चिसैकमौलिना निश्चितेन मसमा सघकत्यं न वेद्दृष्यः कृतिनष्टएव मनुजैः संदेहद्वेलाविदः इतिभ
विष्योत्तरे तिथिनिर्णयो नामाध्यायः समाप्तोयं तिथिप्रतिर्णयः। श्रीयुधिष्ठिर उवाच। अपुत्रो येन राजः स्व
ल्पतैः कार्ये किंचिद स्मे। यथा ते पुत्रिणो लोका भ्रामुर्वंति चत तद्वदपुत्रा अप्रमराये चैव सदाचारविवर्जिताः
नेमा मसपि यथा कृष्ण गतिर्भवति भवति कावि स। कृष्णउवाच। धन्यमया कथितं राजन वैनतेयाय पक्षिणे। त
तेहं संप्रवक्ष्यामि संदेहवेदसंपरं। तार्क्ष्यउवाच। आमुष्मिकी क्रियां देव कथय खजा गये। संसारार्णवमग्ना

त्युभक्ष्यप्रकीर्तितः ग्रीष्मसामादिजाः प्रोक्ता कृत्तिकादिष्वखपा। अधिमासे न कर्तव्यां फलं संवत्सरादिकं।
वर्षसंवृद्धा निषेकादि कर्तव्या मधिके न तु तथा प्रवृत्तान्यधिमासे न कर्तव्यानि यतात्मनः। ये यज्ञकर्माश्रम
श्रांता वृत्ते मासा वैकस्मिन्नत्रवत्सरे तत्रोत्तरोधिमासः स्यात्कुर्यो द्वयं न तु तयोः। यस्मिन्नराशौ गते सूर्ये न
रः प्राणान्यमुंचति। तस्मिन्नासि गते कार्यो वृद्धैः सांवत्सरक्रिया दर्शादा हानि हिंसोत्सर्गोष्व तु पर्वपि युगादिमन्वपा
कर्मणि चोत्सर्गो तत्कर्तव्यं न प्रथादितः। युगादीनामाधिमासे मासात्यत्वं नास्ति। तत्रस्य मासस्यनु कृष्णपक्षे त्र
योदश्यां तिथि मासमग्रया। नभस्यो भाद्रपदः। सिंहस्थितो कैत्रयोदशी। कदाचित् कन्या कृष्णपक्षे न वतिकाद
चित्सिंहे हि रूपा एष्या मम नंतरंतस्मिन्नेवं नवति। तथा च विष्णुरहस्ये क्रमेण नानु मासे स्पष्टतानि। युवती रोहिराप
पदे कृष्णपक्षेनतरं त्रयोदशी युगादिः। पौषपदे कृष्णे पिमातदनंतरं कृष्णेण गोष्ठानायुक्ते मासि माद्रपदे सि माद्र
दशीमित्युक्तात दनंतरमप्राप्तौ कन्यकानौ। न माह्स्य पर्धचित्रिधिरिति। तत्रायमभिः प्रायः यदाधिमासो नवति
तदास्यैव सिंहस्थे कैं नवति तदा रोहिण्यपि यद्राधिमासतस्मिन्नेव वर्षे नवति। हिरापाटे समुत्पन्ने कर्कटे यदा
ने हरौ तदा कंन्याया तेशानौ कर्तव्या रवंडु न क्रिया। सिंहागते दिनकरा सितचारु पक्षे हयी द्विपादमपि संति
हते त्राग्रांके खगोत्सवमेत्य तु विसप्त दिनानु मिला खगोप्रयाति हरिणं च पदे न रण्या। रौद्राद्विपादे व युजि प्रग्रा

११

नविप्रे० तिं खसंस्संयोगान्महाबाहो नास्ति धन्यतरो मम। बभ्रुवाहन उवाच। प्रेतत्वे कारणं ब्रूहि तावत्सर्वं समग्रो यतः तो
२३६ नकर्म्मविपाकेन प्राप्तेयं विक्रिया त्वया। प्रेत उवाच। कथयामि नृपश्रेष्ठ सर्वमेवादितस्तव प्रेतत्वे कारणं श्रु
त्वा दयां कर्तुमिहार्हसि। वैदिशं नाम नगरं सर्वसंपत्समन्वितं। नानानरसमाकीर्णं नानास्त्रसमाकुलं। नानाप्रा
सादसमायुक्तं नानावृक्षसमाकुलं। नानायात्रिसंयुक्तं नानागीतसमाकुलं तत्राहं निवसं स्थाने देवार्चनर
तः सदा। वैश्यो जात्याऽस्मि देवोऽहं नाम्ना विदितस स्मृते। हव्येन तर्पिता देवाः कव्येनानु पितामहाः। विविधैर्दानयोगै
श्च विप्राः संतर्पिता मया। आवाहनं विवाहाश्च मया वैश्य निवेशिताः। दीनानां च विशिष्टेभ्यो मया दत्तमने
कधा। तत्सर्वं विफलं तात मम दैवादुपागतं। नाममस्ति सुतस्तात न सखा न च बांधवाः। न मे मित्रोऽस्ति वै तात कः
करोत्यूर्ध्वदैहिकं प्रेतत्वं सुस्थिरं तेन मम राजा जातं नृपोत्तम। एकादशाहं त्रिपक्षं मासमासिकमथाब्दिकं।
प्रतिमासिकचान्यानि एवं श्राद्धानि षोडश। यस्यैतानि न दीयंते प्रेतश्राद्धानि षोडश। प्रेतत्वं सुस्थिरं तस्य
दत्तैः श्राद्धशतैरपि। एवं ज्ञात्वा महाराज प्रेतत्वादुद्धरस्व मां। वर्णानां चैव सर्वेषां राजा बंधुरिहोच्यते। तन्मां ता
रय राजेंद्र मणिरत्नं ददामि ते। यथा मे सद्गतिर्नाथ विलयेन नृपवरोत्तमः। यथा कार्यं त्वया वीर मम चेदिच्छसि प्रियं २३६
आत्मनश्च कुरु क्षिप्रं सर्वमेवौर्ध्वदैहिकं। इति विष्णुपुराणे प्रेतकल्पे और्ध्वदैहिकविधिः। राजोवाच। तत्कथंच

वांतराणां मूढचेतसां। पापोहं तानु पृच्छामि विषयैर्हृतचेतसां। संसारासारहंतानां ज्ञात्वा ब्रूहि तन्मे जनार्दन। यथा का-
र्यो नरैः सम्यक्क्रिया चैवोर्ध्वदैहिका। आत्मनोहं हि शुश्रूषुस्तन्मे ब्रूहि जनार्दन। श्रीभगवानुवाच। साधु पृष्टं त्वया तार्क्ष्य
मानुषाणां हिताय वै। शृण्वेकाग्रावहितो भूत्वा सर्वमेवोर्ध्वदैहिकं। गुह्याद्गुह्यतमं ह्येतन्नाख्येयं कस्यचित्त्वया। त्वत्स्ने-
हि वाहो तेनैतत्ते कथयाम्यहं। पुरा त्रेतायुगे राजन्नराजासीद्बभ्रुवाहनः। महोदयपुरे रम्ये धर्मनिष्ठो महाबलः।
स कदाचिन्महाबाहुर्मृगयां गन्तुमुद्यतः। वनं विवेश गहनं नानावृक्षसमाकुलं। शार्दूलशूकरसंयुक्तं नानापक्षि-
निनादितं। वनमध्ये तदा राजा मृगं दूरादपश्यत। तेन विद्धो मृगो धीरबाणेन सुदृढेन च। बाणमादाय तं तस्य वने
ऽदर्शनमेयिवान्। क्वचिच्छोणितलिप्तेन स राजानुजगाम तं। ततो मृगप्रसंगेन वनमन्यद्विवेश सः। क्षुत्क्षामकं-
ठो नृपतिः श्रमसंतापमूर्छितः। जलस्थानं समासाद्य शीतवायं मनोरमं। महाविटपिनं दृष्ट्वा हंसहंससंयानुनादि-
तं। वनस्पतस्य सर्वस्य केतुभूतमिव स्थितं। मूलं तस्य समासाद्य निषसाद महीपतिः। अथो प्रेतं ददर्शासौ क्षुत्तृष्णा-
व्याकुलेन्द्रियं। उत्कचं मलिनं चापि निर्मांसं भीमदर्शनं। स्नायुबद्धास्थिचरणं धावमानमितस्ततः। अन्यैश्च बहुभिः प्रे-
तैः समंतात्परिवारितं। तं दृष्ट्वा विकृतं घोरं विस्मितो बभ्रुवाहनः। प्रेतोपि कृत्वा तां घोरामटवीमागतं नृपं। तं दृष्ट्वा हृष्ट-
तरो भूत्वा तस्यांतिकमुपागतः। अब्रवीत्स तदा तार्क्ष्य प्रेतराजो नृपं वचः। प्रेतभावं परित्यक्तुं प्राप्तोस्मि परमां गा-

१२

भविष्यो. २३९

हिकैः पिशाचाः संभवंतीह कस्येदं कर्मणः फलं । कथं सर्वे यदेकेषु मम त्वं दिव्यासि प्रियं वामदेव उवाच । ब्रा
ह्मस्वदेवताद्रव्यं स्त्रीणां बालधनं तथा । ये हरंति महापापास्ते प्रेतयोनिं भवंतिते । ब्राह्मणीं ये हि गच्छंति बुद्धि
मोहान्विता नराः । ते भवंति महाप्रेताः । स्वबंधूनाभिहरंति ये । प्रवालवज्रहर्त्तारो ये च वस्त्रापहारकाः । तथा हि
रण्यहर्त्तारो ये संग्रामपराङ्मुखाः । कृतघ्ना नास्तिका रौद्राः । तथा साहसिका नराः । पंचयज्ञविनिर्मुक्ताः स
र्वे प्रेता भवंति वै । गरुड उवाच । सर्वे पापमनुक्तं पार्थेन्नुहि मे मधुसूदन प्रेतत्वान्मुच्यते यत्न दानं कृतमप्यपि
वा । वामदेव उवाच । साक्षात्प्रेत्य प्रवक्ष्यामि कृपया मि निबोध तत् । प्रेतत्वं न भवेद्येन दानेन तव वक्ष्यते च । दानं तु तच्छृ
णु मसर्वापद्विनाशनं । कृतमहाघटकं सयघटकं विधाय ब्रह्मेशाच्युतं सह लोकपालैः । हीरारत्नपूर्णे वि
वरं प्रणम्य तत्काले विप्राय वेहितदानश्रुतैः किमन्यैः । इति श्रीभविष्योत्तरे प्रेतकल्पः समाप्तः । कृष्ण उवाच । नि
मंत्रयीत सम्यग्मदेवपार्थो द्विजसत्तमान् । आपस्तंबेन पित्र्यं स्वयं शिष्योपवासकः ततः श्राद्धप्रपन्नकं कार्येतः
समर्थश्चप्रसीदथा । सतः स्मारस्यति यतः कर्तानोका च भैक्षं नवेत् । पूर्वेद्युः प्रत्यद्दिने वस्याद्ब्राह्मणानां । निमंत्रणं
न प्राप्नुवंति पितरः श्राद्धाहे मासि निमंत्रितं । न्यूनाधिकांगो मतितैः रोगिणिश्राद्धमर्जनैः । निमंत्रणादासमासेदो-
हित्रस्य प्रयुज्यते । श्राद्धमूलकमानसस्तु पत्रकं यदंतधावनं श्राद्धकर्त्ता न कुर्वीत दंतानां धावनं पुनः कर्पुरमा

मयार्कं कथ्यं दैहिकमात्मनः विधिनाकेन तत्कार्यं सर्वमेव वदस्व मे ॥ एकादशाहादारभ्य कार्यं यावत्संवत्सरं नरैः ॥
कृष्ण उवाच ॥ तत्र चान्यो विशेषोयं गदतस्तन्निबोध मे ॥ स्वर्णेन ह्ययमाहृत्य मांसमानं प्रकल्पयेत नारायण
स्य देवस्य सर्वाभरणभूषितां ॥ पीतवस्त्रयुगाछन्नां चंदनागुरुचर्चितां ॥ स्नातां तां विधिवत्तोयैरधिवास्य यजेत्तत
त ॥ पूर्वेण श्रीधरं तस्या दक्षिणे मधुसूदनं ॥ पश्चिमे वामनं देवमुत्तरे च गदाधरं ॥ मध्ये पितामहं पूज्य तथा देवं महे
श्वरं ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य ताः संतर्प्य देवताः ॥ घृतेन दध्ना क्षीरेण विश्वेदेवास्ततोऽर्जः ततः स्नातो विनीता
त्मा क्रोधलोभविवर्जितः ॥ कृत्वा स्नानानि सर्वाणि वृषस्योत्सर्जनं तथा ॥ त्रयोदशानां विप्राणां युग्मवस्त्रमुपा
नहौ ॥ अंगुलीयकसंयुक्तौ भोजनेन समन्वितौ ॥ स्नानौ च सोदकौ देयौ घटौ प्रेतहिताय वै ॥ एवं पदानि देया
नि प्रेतलोके क्षमाय च ॥ संपादान्यमथो दत्वा घटं प्रेतस्य निक्षिपेत् ॥ नारायणेति स्वं नाम संपुटस्थं समुच्चरेत् ॥ ए
कृत्वा तु विधिवत्तु नाभुक्तफलं लभेत ॥ एवं संकल्पयेत्तस्य मतस्य विततात्मजः ॥ सेनाजगाम मानुषदेहस्य अरण्यसं
हस्य स्वरस्य संकुला ॥ ततो वने समायाते प्रेतो दृष्टो न मे पिवान ॥ तस्मात् दृढ नाम्नि हि तिः क्षमराजा स्वयुरमे यिवा
न ॥ तत्सुखं च समासाद्य सर्वं मत्स्यवाभिलं ॥ चकार विधिवत्सोथ्य सर्वं वै नौर्ध्वदेहिकं ॥ इति नवियोत्तरे प्रेतक
ल्पे और्ध्वदैहिकविधिः ॥ गरुड उवाच ॥ कथं प्रेता महाघोरा रौद्ररूपा भयानकाः ॥ संभवंति महाप्रेत एकं तैरपूर्ध्वदे

घृतेन वा रजतानि ताम्राणि शस्तानि पित्र्ये हैमानि दैवते। अपि वा तानि पात्राणि दैवे पित्र्ये च कर्मणि भोजने हेम
रूप्याणि दैवे पित्र्ये यथाक्रमं न तु मृन्मयानि कुर्वीत भोजने दैवपित्र्ययोः। मालानुलेपनैर्विना न्यस्कः पर्णपत्राणि
भोजने कर्पूरकुंकुमोपेतं सगंधसितचंदनं दैवते दैवपित्र्ये च गंधदाने प्रशस्यते। आच्छेजात्यग्रशस्तानि स्फ:
मल्लिकाश्वेतयूथिकाजलोद्भवानि सर्वाणि कुसुमानि च काम्यकानि। आहिमघृतान्वितो धूपो गुग्गुलादि
श्यते। घृताक्तानि तैलेनाक्तानाज्यं दद्यात् प्रदीपकैः। गंधद्वारामित्यनेन गंधं दत्वा त्वयन्नतः। पुष्पं दत्वा च पुष्पा
णि धूरसीति च धूपकं। दीपं दद्यात् ओं तिष्ठतीति दैवे पित्र्ये च कर्मणि। पादप्रभृति मूर्द्धांतं देवानां पुष्पपूजनं। सं
वृद्धिः सर्वकार्येषु पृथगात्पर्यणे स्मृता षष्ठी विनिर्दिष्टो पत्रे पितृकार्ये स्वयं विधिः हस्ते ग्रोकारणं कुर्यादग्नौ वा
साग्निकौ द्विजः पाणौ चैव निरग्निस्तु कुर्याच्छूद्रस्तथा सदा। पाणौ यदा तदा कुर्युर्विप्रेषु दर्भेषु पृथक्। एकस्य
पाणौ होमं तु स्यात्त्रे चैव निक्षिपेत। नार्यायाः श्राद्धकालेनु प्रशस्तं परिवेषणं फलस्यानंतमाप्नोति स्वयं तु परि
वेषणं। तत्रासनं तु विप्रेभ्यो वहुया विनिवेदयेत्। अन्यत्र फलमूलेभ्य न्यानेषु दत्तोदकात्तथा। कार्यो ममेत
यद्दत्तं द्विव्यान्नं श्राद्धकर्मणि। हेमेनापि यद्दत्तं तद्दत्तो तिहि युज्यते। अग्नौ करणं होमं तु यद्विशिष्टं जने पुत ते
नैकीकृत्य होतव्यं सर्वे समस्तं प्रयत्नतः। हुंकारेण पितो भूयात् श्राद्धकाले तु निवेदितो। नृतलाद्धूद्धरेत्पात्रे सर्वं हस्ता

नं वेतीर्थे प्रातस्समभ्याक्त एव । जलेनोदकेन वा शुक्तिना हीतसकृदेव मत । तैलमुद्वर्त्तनं स्नानं कुर्यात्पूर्वाह्ण एव तु ।
स्नुह्यनुक्तो नैवैष कर्म ब्वेदं नैव कारयेत । एकस्त्रीवाहद्वैः स्नातव्यं तद्दिने श्राद्धकारिणः नियतैः श्वेवनैर्माल्यो
यावच्छ्राद्धं समाप्यते कापायं मालिनं वस्त्रं कौपीनं च परित्यजेत । अधौतं कारुधौतं च पूर्वेद्युः स्मृतिनैव च धा
रयेत्ता मौढ्यादः प्रोक्षितां वरसंयुतः । तस्माद्गृहि वेदकत्तौ व हि आनुकारकल्पा । नवधी यातथानीवीतचर्म्ये ।
देतत तज्जें तं । स्याच्छ्कर्तेनि मतस्येयावच्छ्राद्धं समाप्यते । यदि वा उन्मत्तो यः स्याना द्वादोमजयादिमु व्याहरेद्देव
वं मंत्रं स्मरेद्धा नामवैष्णवं । नष्टो हितं तस्य नो किंचिद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि । उत्तरेणाहरेत्सर्वे दक्षिणेन निसर्जये
त । छंदोगां कारयेत्पित्र्ये वैश्वदेवे तु ऋग्वेदं । अपर्वणां तु तांत्रिकर्माण्यपध्वर्युं तु पुष्टिकर्माणि प्रक्षालये हि प्रपाद
न नूं तो देव्यान यात्स्रता । तं नृ नुं च स्वाहित्यक्ता तान्सम्य गुमवे नुयेत प्रदद्यादासनं दर्भौ पित्र्याणां द्विगुणा
स्तिलैः । पितनह ऽ आद्ये कानुहँ तः संकीर्त्यो वैश्वदेवको नांदीमुखेव स्फकाम्येव ध्वान्तिरौ वने पुरुवा आर्द्र
वक्ष्यपार्वणः समुदाह्नतैः नैमित्तिके त्वामी मर्वे एवं सर्वे प्रकीर्त्तयेत । अज्ञानां ... मेनंघापटे हि प्रसर्वेषु देवेषु श्राद्ध
घ्वादौ सकृत्तुधः आगाछंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ये यत्र विहिता श्राद्धे सावधाना भवंतु ते । पालाशा चित्व
कार्त्मर्ये वै कंकतमयानि च खादिरोदुंबरालपर्यामात्राणि श्राद्धकर्मणि । ... मयानि स्युः शमिपर्णी

त्माहहरिरीश्वरोत्र। तत्संनिधानादपयांति सयोरक्षांस्यसुरोपि याणि स्फुरा श्वसर्वे। सर्वमेतत्समक्तमात्थसर्वं स्मि
नश्राद्धकर्मणि आद्विमध्यावसाने पुण्लोकं त्रिः पठेत् तेषतान्यः पित्न्यः श्व महोयोगिभ्यएवच नम
: स्वाहायै स्वधायै नित्यमेवनमोनमः। रौद्रं रात्तसंपे न्माम सार्हं चानिदानहिषं ॥ कामतं स्ट शूद्रं घ्रमालन्मा।
मानमेवच। अपसव्येन कुर्वीत सर्वं श्राद्धं यथाविधि। सूत्रान्तोत्रअयं मुक्त्वाथि प्राणांश्च। विसर्जने। सव्योत्ता
नाभ्यां पाणिभ्यां कुर्यादुल्लेपनं बुधः श्राद्धकर्मणि पिंडार्थं सर्वे वैवाप्रदक्षिणं ब्रह्म श्राद्धे देवि कं च कार्यं यज्ञो
यज्ञोपवीतिना। प्रदक्षिणं प्राङ्मुखे पुष्पे पुष्पयुपयैव नूपः श्राद्धमत्र काम त्रोक्त पिंडान्कुर्वीति सार्यते। एको
द्दिष्टे बिल्वमात्रं पिंडमेकं तु निर्वपेत्। नित्यश्राद्धे स्थूलसरं तस्मा। दपितृन्निर्वपेत्। तस्मादपि च स्थूलतरं मासे
वै प्रतिवासरं। यादृशं निर्मोष्टिदत्ते पुष्पपिंडात्कपालतो। तद्वत्ययमाधिनाशिष्टो एकोद्दिष्टविधिं नवेत्। चाल।
ये छिद्रपात्राणि स्वयं त्रिष्वोपयाक्रमतः नखीप्रचाल्य येता निहीनजातिर्मे आगुरुः नाजने पुचतिष्ट। स्मृत्यानिकु
र्वंति वै हि जातेषां निराशाः पितरो भावं तिरात्तसार्दिताः नजीवत्पितृ स्यकः कुर्यात् श्राद्धमग्निमते द्विजः येभ्या
एव पिता कुर्यात्तेभ्यः कुर्वीति सागिनकाः। पितामहे पेवमेव कुर्यात् जीवति साग्निकाः। सागिनको पितृकुर्वीतजी २३९
वति प्रपितामहे हिरण्यं वैश्वदेवे च दद्याद्दक्षिणां बुधः। पित्रे तु स्वतंत्रं देयं शास्त्रात्काम भूमिगवादिकं श्राद्धं।

न्नचान्निपेत । प्रौढपादो बहिःकक्षो वद्धे आनुकटस्तथा । अंगुष्ठेन विना ह्यन्नाभिसुमश्राद्धेन वा द्विजः । पीतावशिष्ट
तोयादि पुनरुद्धृत्य यापि वेत् खादितान्तं पुनः खादेत् मोदकानि फलादिकान् । इक्षुभक्षान् द्विजः श्राद्धं हस्तेनोच्छे
दयौ गतिं श्राद्धावसाने कर्तव्या द्विजैरन्नगुणस्तुतिः । मसूरसनपुष्पांस्तु सुन्नं राजसर्षपान् । नालिकेरं राजमा
षां सौवीरवत्सनकोद्रवान् । तक्रोद्धृतं च यत्तोयं यच्चान्नाघ्रातपेयकं । अलावुकूष्माण्डफलं कुकुंदं च पिप्पली । त
दुल्लीयकशाकं च माहिषं च पयो दधिः । संचितानि करीरणि कोविदारश्लेष्मातकाम् । रूक्षकरंभि सिमं जंबीरमा
ल्गि तथैव च । नीलसान्यपि सर्वाणि मत्स्यपतो ज्यानि यानि यानि च । एतानि वर्ज्यानि सर्वेष्विन् श्राद्धकर्मणि रजस्वला
च पापं विपुंश्चली पतिता तथा । वराह खरश्वाका काये वैनेदश्या अश्वेक्षितं तथा । मक्षपुष्पं बहिर्गुंच्छकर्पूरमरिचं गुडं न्नपुं
सं च पुनर्श्वा स्तावै सैधं वा नासो जवं भ्रह च त्याज्यान् कूष्माण्डाः । यावत् न माना नामरित्वसमाः रक्षोघ्नानि च सूक्तानि पठेत् । सू
क्तान्यथापि वा । भुंजते सुधि तं पश्यान् जपेन्मंत्रां-श्चतुर्नांस्तथा । श्लोकानिमां पौराणांश्च श्राद्धार्थं यंत । ब्राह्मणाः
स्तुधुः पितापितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः । नृसिंप्रयांतु पिंडेन मया दत्तेन भूतले । पितापितामहश्चैव तथै
व प्रपितामहाः । नृसिंप्र यांतु से न कार्यं यन्मयैतद्विहायितं । मातामह भासिमुष्येति तस्य तथा पितातस्य पितामह
योहो न्यः । विश्वेच देवा परमां प्रयांतु तृप्तिं प्रणास्यं तु च यातुधानाः । विश्वेश्वरो ह्व्यसमस्तकव्यभोक्ता व्ययात्मा

नविष्णो
२४०

ले रूपः। प्रयुक्तिः स्याद्दानपूजादिके तथा द्वितीये पंचमी वेध्याद्दशमी च त्रयोदशी। चोपवासे हति पूर्वो नरो तिथी
नतीयेकादशी षष्ठी तथा चैवाष्टमी तिथिः। अविद्धाद्वन्त्या स्तारूपवासे तिथिस्त्विमा। उपवासे सप्तमी विद्धा
हति पूर्वे परे दिने। पक्षयोरुभयोः पोषेनुपवासविधिः स्मृतः। पारणाहे मलनेस्याद्द्वादशीकलयापि चेत्।
तदानी दशमी विद्धा स्यापोष्यैकादशी तिथीः। एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी उपवासे प्रशस्ता स्ता
पद्दैवं नुपुज्यते। तिथिः अविद्धानि निषेध्ये स्योनलभ्यंते दिनानि तु मुहूर्तैः पंचभिर्विद्धाः आसा वैकादशीत
था। अविद्धान्यन्यानि दिनानि पोषावसेत्। अतकर्हि स्नाते विविद्धे नोपवसेत् सदा। गुणस्याल्पविकाविद्धापि
विनष्टतिथियोगिनी। अन्यथोपविनो न्विह्न दिने दोषमवाप्नुयात् अविद्यानामलाभे नुपयोदक्षिफलानि
वासनूदेषाल्पमाश्रीयादुपवासोततो नवेत्। यत्राष्टोरात्रादशोषान दत्तं प्राप्यते तिथौ। तत्रमत्तत्र हतंह
र्योत्तस्यामेव तिथौ नरः द्वितीयेहनि नाचेन्नैव्यतीते पारणं भवेत्। उपवासं पारणं कुर्यादहमेव पवीहृदं।
प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या तिथिर्नक्तव्रते सदा। पक्षयोरुभयोरेवमपयो सप्तेषेवव। श्राद्धादी नाममीकालाः सं
मता मुनिसत्तमैः। श्राद्धदानोपवासादीन्युक्तार्थानुयथातथा। श्राद्धकालप्रकरणं। आपद्यमगौ तीर्थे च चं ২४०
द्रसूर्यग्रहे तथा। अपक्षीक प्रवासी च यस्य पत्नी रजस्वला। आमश्राद्धं तु कुर्वीतः शूद्रकुर्यात् सदैव तत

निवन्नोविधिवद्दैष्यदेवादिकं ततः । कुर्याद्विसांततोऽद्यघाःहंत काशाद्विकं ततः ग्रासमात्रा नवेद्विजाय तनुग्रासं
नुपुष्कलं युक्तमातिथुत्वाद्धिंसकारः प्रकीर्तितः । पैष्यदेवं पुरान्नक्त्वान्नयोत्साम्यतिह्नक्याचेणं निरतिस्त
भिकत्येन नैष्णोद्दिष्टं नरतिकः । ग्रासमाद्रियपोक्तानुयथाप्रदनुपूर्वकः कृत्वा नं पूजनेन । सार्द्धं द्वौ पंचतुं जीतघा
यपतः । पुनर्नीजनमध्वांनं यानमायामैथुनं दानं प्रतिग्रहं चैव स्वाध्यायं श्राद्धकृत्वजेत । दन्तरूक्षवापि पेदंतो
गायत्र्याध्याहननकृद्विजः । ततः संध्यामुपासीनो जपेचजुहुयादपि । स्वाध्यायं मैथुनं स्नानमन्यशाहचननोजा-
नं । हितीयं नोजनं चैवश्चाहकर्तापिवर्जयेत । नयज्ञाहे पोडनुगांकोकर्मानो न्नानानथैवच । निमंत्रणं स्नमारन्य
स्वाध्यायाहंहंस्त्यजेद्बुधः । सोऽकान्नतैवमेवेतन्सर्वं देवं यतुः यण्यं संध्याहोरात्रमध्याह्ने त्यजेद्द्योपिमोनवः तद्य
विवाः श्राद्धधर्मो साधारणो प्रकीर्त्तिताः प्रातिथिकं प्रयोगं नुकुर्याद्दसानुसारतः तथा चवकर्थणं । योगाजाश्राद्धि
ए ऐ ग्रुक्तत्रिमायांतपाचुथि । नकुर्यो श्वाद्धमेतेषु पारक्पासुचनूमिषु । श्मटप्यः पर्वतानचः तीर्थानि विवुधान्न
माः एतान्यस्वामिकान्याहुरेपश्राद्धादिकं नयेत । दन्हिता प्रवप्रणे देश्नो नीर्थो दौरहना नमिष्पते । मलमासानिधाता-
केनीवालीनिद्रुगाग्रु स्नावसानिकैः । श्राद्धकर्मणोत्त्रीनिपश्चाद्धेमासातथाद्विजैः मध्याह्नव्यापिनी यास्या क्रमेको
द्दिष्टेतापिसर्गे । सा याक्षे वापिनी यास्यात्सा वैणे सातिथिः स्मृताः देवश्राद्धेक भायचेदिने स्रम नियोगानि । श्रा ।

९६

नविष्णो० २८१

तपिंड।दानं यथाविधिः। तूष्णीं तिलोदकं सोमोन्ननामप्रकीर्तितेन यिह्णीयात्ततः पिंडस्थूलव्यंजनसंस्का
तं। यस्य त्रिरात्रमाशौचं तत्राद्ये त्रीणि पादयेत्। चतुरस्ता द्वितीये क्रितृतीये श्रीक्षायै वच। एण्यकृसराघयोर्देघा
देकाहे त्वीरिभुंवुच। एकोद्दिष्टं तु वैश्याहं चतुर्थेहि मितिकारयेत्। तोन्कव्यं यावद्दामे च सपिंडे वं ध ति॥ सह
श्रमौ वा तद्दिने सीरं गुरुघन्यतमेमु च। अन्नं मासवस्त्राणि चव स्त्राण्यान रत्नानि च। एतद्धि प्रायदातव्यमा
स्विसत्वयते कृते नपश्चाद्देपुय च्छिंग हेपर्युषितं चयत। दंपत्ती भुक्त्वा गोपंचाल्लंनुजीत कर्हिचित्। एकादशो
न्योविप्रे न्योदद्याद्देकादशोहनि॥ नोजनं तत्र चैकस्मिन् ब्राह्मणाय महात्मने। वस्त्रालंकारसलयोद्यं पितुरु
हनादिकं। गोमहासनदीसीक्तद्द्यादेकादशेहनि नोजनं तत्र चैकस्मिन् ब्राह्मणाय महात्मने। वस्त्रा
लंकारसलयोद्यं पितुरूपाहनादिकं गोमहासनदीसीक्तद्द्यात्संपूज्य नरतितः। एकादशाहे प्रेतस्य यस्य
चोत्सृज्यते वृषः प्रेतत्वा वाद्दिनिर्मुक्तो स्वर्गलोकं स गच्छति। साग्नेर्द्वादशे दिने कार्यमोधघे प्राक्सपिंडनात्। उ
क्रांतिदिने मूर्द्धे नु ममसाहलेन गच्छते प्राप्तरूर्द्धेनिरग्नीनामुत्क्रांतिदिनमेव च। मृताहकर्म्मीणोयासं तदाहस
त्रकारणं। नवश्राद्धानि तत्कालिः। यकुर्यादनुपूर्वेण प्रेतं विमोक्षसंम्लह्ठः सप्तद्वेकार्यं नामधेयं नवश्रा २८१
द्धे त्रिपक्षे षण्मासे मासिकेषु द्विके। श्राद्धानि षोडशैतानि संस्मृतानि मनीषिणः। प्रेतं विमोक्ष्य संस्पृशः स

येतानौकरणंकुर्यात्पिंडांस्तेनैवनिर्वपेत् । शुद्धिःस्यात्रिचतुर्थेह्नि स्नातानारीरजस्वलाः दैवेकर्मणिपि
त्र्येचपंचमेहनिशुध्यति । गृहपाकात्समुद्धृत्यसक्तुभिः पायसेनवाः पिंडदानंप्रकुर्वीत आमश्राद्धेष्वतोमति
मूढस्तागृह्याकेनपिंडानिनिर्वपेत्सदासक्तुमूलंफलंतस्यथासंध्यापिचैत्स्मृतं किंचिद्दद्याद्द्वाभ्यांपिण्डमकुं
नादिकंद्विजे । मृणामिवाग्रवेदध्यात्पिंडान्वाप्यामिवनिर्वपेत् तिलोदकैस्तथाचार्द्रैः पितृभ्यश्चसमाहितः । आ
तिमासद्वेहेकस्मिन्श्राद्धकालेसमागते । तस्मिन्मासोपयसेद्द्विजपेसद्वाक्यसंहितं । यथाश्रुतन्यानुदत्तप्रश्राद्धका
लसमागमे । श्राद्धानुश्राद्धानुकालान्मः कुर्याज्ज्ञात्वायदृष्टाव्यपेत्ययाश्राद्धकृत्समवाप्नोतिमुसम्माद्धफलंनरः । औ
र्ध्वदैहिकश्राद्धप्रकरणं । प्रथमेह्निनमीयेह्निपंचमेसप्तमेतथा तत्रवैकादशेश्राद्धंतत्रवश्राद्धमुच्यते । एकादशा
हेश्राद्धंतत्त्वामाम्यत्वमुदाहृतं । चतुर्णामपिवर्णानांनानामासौवंचरथकृत्यकुश्राद्धोवेपिदातव्यंप्रेतस्यैकाद
शेहनिश्राद्धांगाहसान्वस्त्रंमानभूष्यामसमान्यपि । अमतोनासगोत्रायानरोनारीयथापिसा । प्रथमेहनिःकुर्यात्
त्सदृशाहंसमापयेत् । आसौचंयावदेवस्यात्तावत्पिंडोदकक्रिया चतुर्णामपिवर्णानामेषएवविधिःस्मृतः । गृह
द्वारेस्मशानेवातीर्थेदेवगृहेपिवा पत्रयोदीयतेपिंडस्तत्रसर्वान् । समापयेत्नांदनामिमनशक्तनांग्राकमूलफ
लादिभिः प्रथमेहनियद्दद्यात्तदाकुन्तरेहनिः पत्रतिमरात्रमासौचंतत्रपिंडांस्ताविविपेत् । कशौपश्यत्रकुर्वी

न्नविष्णो०
२४२

न्नकापाःस्फतोपपत्तिप्रोक्तौवसहपिंडत्वंनववम्नाहंयतेस्तस्याःसपिंडीकरणंतथा।अह्नह्न्येकादशेप्राप्तेकुर्यात्
स्यचयार्वणं।अज्ञातानादिष्टतोमापित्रूनोवैसहीपिंडमातादशमीमिविधिवत्कार्योकालानदपिचिरादपितंनवम्नाहं
सपिंडत्वंश्राद्धान्यपिनमोदृष्ट्वा।एकेनैवतुकार्याणिसंविभक्तधनेष्वपि।विभक्तःस्वःएणपृथकुर्यात्सोनपुत्रही
नेकृतेसति।भ्रातॄणामेकजातीनामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत्।सर्वेतेतेनपुत्रेणपुत्रिणोमनुरब्रवीत्।सर्वेषां
पुत्रहीनानांपत्नीकुर्यात्सपिंडनं।ऋत्विजःकारयेद्वापिपुरोहितमथापिवा।कृतचूडोपनीतैश्चपितुःश्रा
द्धंसमाचरेत्।मुदाहरेत्स्वाध्यायंकालेननुवेदान्तरात्मसो।सापिंडीकरणंप्रोक्तंप्रतिविध्ययथोयथं कुर्यात्प्रे-
तस्मोचयेत्प्रेस्यात्तगति।प्राप्नोत्युनुत्तमं।स्वेच्छयामरणेविपैः शृंगिदंष्ट्रिसरीसृपैः।चंडालात्पातनोहस्तैः स
न्यासनाद्धैवताडनैः।ससंपूर्णसर्वगात्राणांविषादोक्रोधतोपवाजलाग्निगतवातैश्चनिराहारादिभिस्त
थापेषामेवंतत्त्वेन्यत्कःकथितात्मापकर्मभिः।पाखंडसमाश्रिताश्चैवमहापातकिनस्तथा।स्त्रियश्चव्यभिचा
रिण्याश्चाकृत्स्नापतितास्तथा।नतेषांस्यान्नयंश्राद्धंनसंस्कारंसपिंडनं।श्राद्धानिषोडशोक्तानिनवंतिच।मा-
न्यपिचैतानंप्रदिपेद्यतौगत्वानिश्चनुःपथेमात्राणिनिनयेद्यतौसाग्निकेपापकर्मणि।पूर्णेसंवत्सरेते २४२
षामिश्रंसर्वेष्वयात्रुतिः।एकादशीसमासाद्यश्चलोपवासस्यवैतिथिं।विष्णुयमंचसंपूज्यगंधपुष्पादिभि

सर्वे कर्म निवर्त्तेत् । नवश्राद्धं त्रिपक्षे च षण्मासे मासिकेब्दिके श्राद्धानि षोडशैतानि संस्मृतानि मनीषिभि-
र्णमासेब्दिके श्राद्धे स्यातां पूर्वे द्वे एव ते । मासिकानि स्वकीये तु दिवसे द्वादशे पुनः । सपिंडीकरणादर्वाक् कु-
र्वन्श्राद्धानि षोडश । एकोद्दिष्टविधानेन कुर्यात्सर्वाणि तानि तु । सपिंडीकरणादूर्ध्वं यदा कुर्यात्तदा पुन-
प्रत्यब्दं यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात्स तान्यपि । यस्मै तानि तदा तानि प्रेतश्राद्धानि षोडश । पितृत्वं स्थिरं त-
स्य दत्तैः श्राद्धशतैरपि । षोडशश्राद्धप्रकारेणं सपिंडीकरणं कुर्यात्पूर्वं न यतिको हितः प्रेतस्यानग्निकस्यै ।
वह छिद्रा प्रोतिषु भ्रापिवा । मासिकश्च पदा कर्त्ता प्रेतो वा न ग्निवान भवेत् । द्वादशाहे तदा कार्यं सपिंडीक-
रणं पितुः स्त्रीभिः पितामहाद्याभिः सपिभिः स्याद् । एवं धर्मेण योजयेत् । नारीणामेकपत्नीनामेकावेत्तु त्रि-
णीन्नयेत् । सर्वासामेतेन पुत्रेण पुत्रिणां पोमनुरब्रवीत् । नासपिंडाग्निनामासान्युत्रो पिनयन्नं समाचरेत् । स-
मारभेन्नवेत्यापी पिन्हा चोपजायते । अनुगन्तृति पायसोमतो मते पत्न्या पतिहिता । नर्वेरेव सपिंडत्वेत ।
स्यापि हि कृतं भवेत् । पतिपुत्रविहीनानां स्त्रीणां न स्यात्सपिंडनं । एकोद्दिष्टं तु दातासां कर्त्तव्यं वंकासि । सदा
ब्राह्मादिषु विवाहेषु या वधूरहसंस्कृता । ब्राह्मादिषु विवाहेषु ऊढानां योषितां स्मृतं पित्रादिभिः स्त्रिभिः पु-
त्रिः स्वकीयैः सह पिंडनं पुत्रो त्सत्ते पुरस्तात्तु पुत्रिका लग्नते सदा । ब्राह्मादिषु विवाहेषु दत्तानां याग्निर्भवेत् । पु

सर्वेकर्मेनाभवेत् । नवश्राद्धे त्रिपक्षे च षण्मासे मासिकेब्दिके श्राद्धानि षोडशैतानि संस्मृतानि मनीषिभिः
षण्मासाब्दिके श्राद्धे स्यातां पूर्वेद्युरेव ते । मासिकानि स्वकीये तु दिवसे द्वादशेपि च । सपिंडीकरणादर्वाक् कु
र्वन् श्राद्धानि षोडश । एकोद्दिष्टविधानेन कुर्यात् सर्वाणि तानि तु । सपिंडीकरणादूर्ध्वं यदा कुर्यात्तदा पुनः
प्रत्यब्दं यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात् स तान्यपि यस्मै तानि तदा तानि प्रेतश्राद्धानि षोडश । पितृश्राद्धं स्वविरं त
स्यदैः । श्राद्धव्रातैरपि । षोडशश्राद्धप्रकारेण सपिंडीकरणं कुर्यात् पूर्णे नमति कोदितः प्रेतस्यानग्निकस्यै ।
वह्निं प्राप्नोति पश्चापि वा । साग्निकस्तु यदा कर्ता प्रेतो वानग्निवान् भवेत् । द्वादशाहे तदा कार्यं सपिंडीक
रणं पितुः स्त्रीभिः पितामहाद्याभिस्सह त्रिभिः स्मृतं । सेवं धर्मेण योजयेत् नारीणामेकपत्नीनामेकाब्दे तु त्रि
णीन्नयेत् । सर्वासामेव तु पुत्रेण पुत्रिणीपि मनुरब्रवीत् । नासपिंड्याग्निनामान्यपुत्रोपि न यज्ञे समाचरेत् । स
मारं न न वे त्यापि पिनहा न्वोपजायते । अनुगच्छति पायसौ मृतौ मृते पत्नी पतिहिता । तस्यैरेव सपिंडनेत ।
स्यापि हि कृतं भवेत् । पतिपुत्रविहीनानां स्त्रीणां न स्यात्सपिंडनं । एकोद्दिष्टं तु वातासां कर्तव्यं बंधुभिः । सदा
ब्राह्मादिषु विवाहेषु याव्यूढा सा सुकृता । ब्राह्मादिषु विवाहेषु व्यूढानां योषितां स्मृतं पित्रादिभिः त्रिभिः सु
भिः स्वकीयैः सह पिंडनं पुत्रो स्तने पुरस्तात्तु पुत्रिका तनने तेसदा । ब्राह्मादिषु विवाहेषु विवाहेषु विवाहेषु